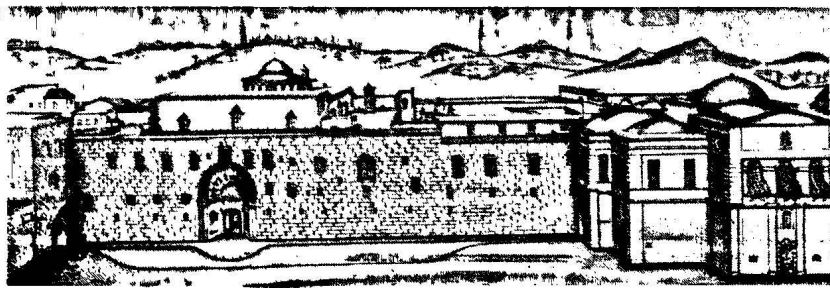

ՄԻՈՆ

Ս. ԵԱԿՈԲՅԱՆՑ ՎԱՆՔ ԵԱՅՈՑ ՏԵՐՈՒՍԱԴԵՍ

«ՏԻՈՆ» ԵՂԵ ԱՐՄԵՆԻ ՏԵՐԻԵ , ԴԻՆԻԵ , ԱԴԻԲԵ , ԿԱԳԱԲԵ , ԼԵԳԵ ՎԱԼԻԱՆ .

"SION" an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		ԽԱՂԱՔԻԱ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՕՐԽԱՆԵԱՆ	Երես
— Հայց. եկեղեցւոյ լոյս հաւաստք			257
ԿՐԹՆԱԿԱՆ			
— Խաչին ճառը		ՀԱՅՐԻԿ ԵՊՍ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ,	263
— Տեւական խաղաղութիւնը		ԳԷՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻՋԵԱՆ	265
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ			
— Թռչունի բեւով		ԵՂԻՎԱՐԻ	269
— Ղազար պապային աղօթքը		ՀՄԱՅՆԱԿ ԳՐԱՆԵԱՆ	270
ԿԱՆՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ			
— Վարդապետութեան աստիճանները			
Հայ եկեղեցւոյ մեջ		ԷԼՈՅՍ	271
ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ			
— Միջոցը եւ ոգին		Թրգմ. ՇԱՀԷ ՎԱԿԻԱՊԵՏ	275
Ակամայ անդրադարձութիւններ		ԽՄԲ.	278
Բացում Ամենի Գորակաւորող վարժարանին		Շ.	284
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ			
— Եկեղեցական-Բեմական			288
— Պաշտօնական			288
— Նուագանահդես			288

ՍԻՈՆ-ի Տարեկան Բաժնեգիրն է,
բոլոր երկիրներու համար, Անգլ. Շիկին 20

Redaction of the Armenian Monthly SLON

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem (Jordan)

تصدرها - بطريكية الارمن الارثوذكس المدير والمحرر المسؤول - صاحب النافذة رئيس الاساقفة هابكازون أبراهاميان
أكتوبر ١٩٦٢ طبع في مطبعة دير الارمن - القدس الممدد ١٠

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.

Editor - Archbishop Haigazoun Abrahamian. Armenian Convent, Jerusalem.

Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

Լ.Զ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1962

◀ Հոկտեմբեր ▶

Թիւ 10

ԻՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԼՈՅՍ ՀԱՒԱՏՔԸ

Տետրակին հեղինակը Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը Հռովմ տանելէն և վերադարձնելէն յետոյ կը գրէ թէ «Հայոց Սրբազան Լուսաւորիչը ... Վաղարշապատու աթոռանիստ Եկեղեցւոյն մէջ ոս հետեւալ Լատինադաւան խօսքերը ժողովրդեան ուղղեց. Հռովմայ Գահնայապետին ընդհանուր Քրիստոնեայ Եկեղեցիներուն վրայ ունեցած առաքելական գերազանց իշխանութիւնը քարոզեց, և ոյսպիսի դաւանանքի մը վրայ հիմնեց այն Սուրբ աթոռը, ի մէջ բերած վկայութիւնը Ապոթանգեղոսի մէջ գտնուած Ս. Գրիգորի ի Հռովմ ճանապարհորդութենէն վերջը ըսուած են: Ագաթանգեղոսի վրայ հետեւողներ կը տեսնեն թէ Ս. Գրիգոր իւր վարդապետութեան ուսուցումը (մէկ կողմ կը ձգենք մատենագրական խնդիրներ), սկսած է 301 թուականին, Հռովմայ կայսրութեան և Կոստանդինոսի դարձէն 12 տարիներ առաջ, և իւր զրութիւնն ու վարդապետութիւնը այդ տասնեակ տարիներուն մէջ պէտք է պարփակել, յորս Հայք Ս. Լուսաւորիչի վարդապետութեամբ լուսաւորուեցան և զօրացան, և 311 թուականին զգալի կերպով զայն ցուցին և պաշտպանեցին Մաքսենտիանոսի դէմ: Բաց աստի 312 թուականէն առաջ կարելի չէ Ս. Գրիգորը Հռովմ տանիլ, վասն զի մինչև այն ժամանակ դեռ Կոստանդինոսի դարձը տեղի ունեցած չէր: Իսկ այդ թուականէն վերջն ու անկարելի է, որովհետև Ս. Գրիգոր յոյժ ծերացեալ և տկարացեալ, հովուական գործերն իսկ իւր որդւոյն թողած, միայնակեացի մը նման կը սիրէր քարանձաւներու մէջ կեանքը անցնել: Այդ ստոյգ պարագաները զիտնալով կրնանք համարձակօրէն ըսել թէ հակառակ ենթադրութիւնը բոլորովին սխալ է, և պատմականօրէն կը հաստատուի թէ Լուսաւորիչն Հռովմ գնացած չէ:

Բայց և ոչ բան մը քարոզած է Հռովմայ Հայրապետներուն կարծեցեալ գերազանց իշխանութեան մասին, ինչպէս տետրակը հետեւեալ բառերուն մէջ խորհած է տեսնել՝ Լատինադաւան վարդապետութիւն մը, Շիրոց (աշակերտաց) առաջինն Պետրոս ասէ, թէ՛ Դու ես Որդի Աստուծոյ կենդանաւոյ՝ Վասն որոյ և գերանութիւնն ընկալաւ, ասէ, երանի է քեզ, Պետրոս որդի Յովնանու, զի ոչ յերկրէ տոհմակցաց քոյ ի մարմնէ և յարենէ Ազգի քո՝ ի մարդկանէ առեր դու

զայդ դիտութիւն, այլ Հայր ի յերկնից եդ ի սիրտս քո և յայտնեաց քեզ, եւ արար զնա վէմ հաստատութեան ամենայն եկեղեցեաց»:

Առաջին և ամենալայն եկեղեցեաց բառերուն վրայ հիմնուելով կ'եղրաւ կաջնէ, թէ վէմը Պետրոսն է, թէ բոլոր եկեղեցիք անոր վրայ շինուած են, թէ Հայոց եկեղեցին ալ անոր մէջ է: Երբ Աւետարանի այդ խօսքերը բացատրեցինք պէտք եղածն ըսինք արդէն, տեսանք թէ Աւետարանական և Առաքելական բացատրութեամբ հաւատոյ վէմը Գրիստոսն է: Այսպէս Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչն ալ կ'ըսէ թէ Պետրոսի դաւանութիւնը — Դու ես Գրիստոս Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ — որ վիժի պէս հաստատուն է, եղաւ բոլոր եկեղեցիներու հիմը, և այս միայն է Լուսաւորչի ճշմարիտ դաւանանքը: Զի եթէ Ս. Գրիգոր Հռովմէադաւաններու նման վարդապետէր, անշուշտ Պետրոսը միւս Առաքելներէն աւելի բարձր պիտի ենթադրէր: Ընդհակառակն՝ հետեւեալ խօսքերը մեզ կը ցուցնեն թէ Ս. Գրիգոր Աւետարանի հետեւողութեամբ վարդապետելով բոլոր Առաքելները համահաւասար իշխանութեան տէր կը նկատէ (էջ 340): Վեւեղեն հիմունքի վրայ Առաքելացի և առին զչնորհա Քահանայութեան և Մարգարէութեան և Առաքելութեան երկնաւոր խորհրդոյն գիտութեան որ վարէր զայր յԱբրահամեան դաւակէն զոր ետ ցՏէր ժառանգութեան աւանդապահն Յովհաննէս, և Տէր ետ Առաքելոցն, զվախակնս արքայութեանն եւ ի ձեռս նոցա (Առաքելոց)»: Վարդապետութեան ամբողջութեան մէջ շատ զեղեցիկ նկարագրուած է Առաքելոց պաշտօնն ու գործը, և Ս. Գրիգոր կը ներկայացնէ զանոնք հաւասար իշխանութեամբ և հաւասար զօրութեամբ, և (էջ 356) յայտնապէս կ'ըսէ թէ հաստատուն վէմը Գրիստոսի համար ըսուած է. — «Զի ի վերայ յիմնի հաստատութեան շինեցէ դիտէ զբարձրութիւն հիմանց եկեղեցւոյ»: Իսկ Յաճախապատու մէ (ԺԷ. ծառ) ի մէջ բերուած կտորին իմաստը ճշդելու համար բաւական է մատնանիշ ընել նոյն Յաճախապատու մի հետեւեալ խօսքերը որոնք ունէ զըժուարութիւն չունին. «Առ Պետրոս բանս ի Տեառնէ առ ամենայն վերակացուս սուրբս ասացաւ, որք զճշմարտութիւնն իրաւ ունին» (էջ 143): Այդ խօսքերը դիտմամբ մէկ կողմ ձգած է՝ որպէս զի ի վերս յիշուած խօսքերուն տայ ուղած իմաստը և բացատրութիւնը: Բայց խնդիրը պարզ է, Յաճախապատու մի հեղինակը ո՛չ զՊետրոս ընդհանուր եկեղեցւոյ լէւ կամ հիմն կ'ընդունի և ո՛չ ալ կապելու և արձակելու իշխանութիւն անոր տրուեցաւ կ'ըսէ, այլ կը զգէ «Տիրոջմէն Պետրոսի ուղղուած խօսքերը բոլոր վերակացուներուն ըսուեցան, որոնք ճշմարտութիւնը ունին»: Ակնյայտնի է ուրեմն որ վերոյիշեալ վկայութիւններուն տարբեր իմաստ տուողներ, իմաստները խելաթիւրելով ժողովուրդը խաբելու ձգտումներ կը ցուցնեն:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչէն յետոյ տետրակը բոլոր չորրորդ և հինգերորդ դարերու նշանաւոր Հայրերն ալ Լատինադաւան անուանել և ցուցնել կ'աշխատի, և կը զրէ. «Մեծն Ներսէս Հայրապետն ալ Լատինադաւան էր, և թէ Ս. Բարսեղ Հայրապետին նախադաւանութեամբը Արեւելեան Եպիսկոպոսներէ կեսարիա գումարուած ժողովին մէջ ան ալ խորհրդակից եղաւ. և ստորագրեց սիւննորոտական աղբրագիր մը, որ Ս. Դամասոսի Հռովմայ և օտար եկեղեցւոյ Քահանայապետին և Արևմտեան Եպիսկոպոսաց խրկուեցաւ՝ արեւելեան կամ

ցին և ոչ փայտերու կամ քարերու վրայ: Պետրոս նիւթական քար մը չէ, այլ մարդ բանաւոր որ Քրիստոսը Որդի Աստուծոյ խոստովանելուն համար երանութիւնը ընդունեց և վէմ անուանեցաւ: Ապա ուրեմն կ'ըսէ, անոր (հաստատուն վիմին Քրիստոսի) վրայ շինուածները քարեր չեն, այլ անոր (Պետրոսի) հաւատոյ գաւառութիւնը ունեցող մարդիկ: Ս. Հայրապետին տուած բացատրութիւնը շատ պարզ է և շատ հեռու Հռովմէացուան զրութենէն: Վերջին բառերէն յետոյ կ'ան հետեւալ տողերը, զորս տետրակը չէ ուզած յիշել. «Քանզի ո՛չ դոնդալին գիրք՝ սովին անուամբ ձայնել զՏէրն մեր և զՓրկիչ»: այսինքն թէ հաւատոյ վէմ անունով կ'իմացուի Քրիստոս, ինչպէս վերի խօսքերը ցոյց կուտան, որուն վրայ եկեղեցին կամ հաւատացեալը պիտի հաստատուի: Ասիկէ զատ Ս. Սահակ եկեղեցին նաեւ մը կը նմանցնէ, նաւապետը կամ զուլան ինքն Քրիստոս է, կ'ըսէ, իսկ Առաքեալները անոր նաւավարներն են: «Տեսանես զյարմարումն և զբարձրութիւն եկեղեցւոյ, զսուրբ և զամբիծ հաւատն ասեմ, որոյ Առաքեալք, Մարգարէք և Վարդապետք են նաւավարք, ունելով նաւապետ զմարմնացեալ Բանն Աստուած»: Դեռ կան Ս. Սահակայ կանոններուն և նամակաց ուրիշ յայտնի բացատրութիւններ ալ, որ նոյն իմաստը կը յայտնեն, այլ աւելորդ կը համարիմք զանոնք մի առ մի յառաջ բերել:

Նոյն տետրին հեղինակը Ս. Սահակէն յետոյ Ս. Մեսրոպը և Ս. Թարգմանիչներուն խումբն ալ կ'ուզէ Լատինադաւան ընել, այլ ամենուն համար վկայութիւններ չունի, և առաջ եզնիկի և Խորենացիի անունները կը յիշէ ու կ'ըսէ. «Ահա եղնիկ Կողբացին որ Պօղոս Առաքեալին բերնովը կը խօսի. — Ոչ զի ես միայն արժանի եղէ խորհրդոյն, որ տրուայ եմ Առաքելոց, այլ թէ և Պետրոս որ զուլան է Առաքելոց, չկարէ ճառել» — Գլուխ Առաքելոց բառերը կը բաւեն հետեւեցնելու համար թէ՛ եզնիկ Պապական զխաւարութիւնը կ'ընդունէր: Սակայն եկեղեցական Հարց զրուածոց մէջ այսպիսի բառերու և կոչումներու ստէպ կը հանդիպինք, որոնք բոլոր Առաքեալներուն համար զրեթէ բնական են, իսկ Առաջին եւ Գլուխ առաւելակամ պատուեմ բացատրութիւններ Պետրոսի համար կը գործածուին, տասներկու Առաքելոց մէջ մէկ թիւը կազմելուն համար, ինչպէս երկրորդ թիւը իշխանութեան տարբերութիւն չի բերեր: Կողբացին եզնիկ Պետրոսը միւս Առաքելոց ընկեր կը նկատէ, և ո՛չ թէ Առաքեալներէն վեր ՊԵՏ կամ Առաքելոց վրայ Գլխիկ: «Թէպէտ եւ (Պօղոս) կ'ըսէ, Առաքեալ և անօթ ընտրութեան էր, սակայն էր ընկեր Պետրոսի, լծակից Որդւոցն Որոսման և քարոզակից Բառնաբայ» և այլն:

Խորենացիէն ալ յառաջ կը բերէ սա խօսքերը իբր Պետրոսի բերնէ ընտւած. «Քանզի ահա նկար օրինակ մեծ բարւոյն անսխալ հաւատոյն և յառաջացեալս ի Տեսալէ վէմ» . . . Խորենացւոյ անունով ի մէջ բերուած այս խօսքը Պիտոյից կոչուած զիրքէն է (Ը. զորոց բարաւնութեան սահմանէն): Այդ բարաւնութեան օրինակին վերնագիրն է, «ԶԻՆչպիսի բանս ասասցէ Պետրոս զինի ուրանալոյն զՏէրն», որուն մէջ կը տեսնենք որ Պետրոս Առաքեալը կ'արտասուէ իր ուրացութեան վրայ և մի առ մի կը թուէ այն բարիքները՝ զորս միւս Առաքելոց հետ վայելած էր Քրիստոսէ, և որոնցմէ ուրացութեամբ զրկուած էր: Եւ կը փափաքի հասնիլ յառաջին ծայր կատարելութեան, ըսել է որ կորսնցու-

ցած էր ունեցածը, մինչ իւր ընկեր Առաքեալները կը պահէին զայնս, ամէնքը ընդունեցին հոգին, ամէնքը եղան փակակալ՝ կապելու և արձակելու իշխանուած թիւն առնելով, ամէնքը եղան հիմունք: Պէտք չէ մոռնալ որ Պիտլից գիրքը ճարտասանական ձևերու օրինակներ են, և Խորենացիէն ալ չեն, և անոնցմէ Խորենացւոյն հաւաաքը փնտռել անտեղի ենթադրութիւն է: Իսկ տետրակը յաւաքի բերած օրինակներէն վերջ կը գրէ. «Այս պատճառաւ է որ Լատինադաւան Խորենացին իր Հայոց պատմութեանը մէջ Նիկիոյ, Կոստանդնուպոլսոյ և Եփեսոսի ընդհանուր ժողովները յիշատակած ատեն, միշտ կ'ա'մ Հռովմայ Քահանայապետաց անունը և կ'ամ անոր անունով եկող նուիրակին անունը ամէն եպիսկոպոսներէ և Պատրիարքներէ յտուալ, իբրև նոյն ժողովներուն մէջ զաներէցնե-րու անունը կը յիշէ»: Բայց Խորենացին միայն ժողովական նշանաւոր աթոռ-ներու Եպիսկոպոսներու անունները կը յիշէ. և այդ երեք տիեզերական Ս. ժո-ղովոց համառօտակի յիշատակութեան մէջ Հռովմայ Եպիսկոպոսին Վահրեց անունը չի տար. և ոչ երբեք կը գրէ թէ Հռովմայ Եպիսկոպոսը նախագահեց Ս. ժողովներու: Նիկիոյ տիեզերական Ս. ժողովոյն նախագահն էր Կոստանդի-նոս կայսրը (Տես՝ Սուկրատ, Եկեց. պատմ., Գիրք Ա., Դ. Ը.). իսկ Եպիսկոպոս-ները բազմած էին իրենց աթոռներուն կարգովը: Հռովմայ նախաթոռութիւնը յիշուած չէ: Կոստանդնուպոլսոյ Ս. ժողովոյն մէջ նշանաւոր Եպիսկոպոսներ կը յիշուին՝ Տիմոթէոս Աղեքսանդրիոյ, Գրիգոր Նազիանզացի և Նեկտարիոս Կ. Պոլ-սեցի և Կիւրեղ, իսկ Հռովմայ Եպիսկոպոսին անունն իսկ չկայ (Տես վերոյիշեալ աղբիւրը, Գիրք Ե., Դ. Ը.). իսկ Եփեսոսի Ս. ժողովոյն մէջ Եպիսկոպոսաց զուի նստած է Կիւրեղ Աղեքսանդրացին: Ո'ւր է Հռովմայ Եպիսկոպոսին զա-հերէցութիւնը: Բայց եթէ զահերէցութիւն ալ լինէր, միթէ գերազանց և տար-բեր իշխանութիւն կրնա'ր համարուիլ:

[illegible]

Կեսարիա այն ատեն հպատակած էր Կոստանդնուպոլսոյ Պատրիարքին, ինչ որ Կեսարիայէ էր Կոստանդնուպոլսէ առնուած ըսելու իրաւունք կը կազմէ: Եթէ նամակը գրողներ ըստ կամա պատմութիւն կազմելու չափ յետսամիտ չուզէ կարծել, ապէ՛ գատ իմաստ չի կրնար տալ այն խօսքերուն: Թող որ լաւագոյն քննադատներ նամակին պատճէնը վաւերական չեն ընդունիր, նկատելով որ Փարպեցին չունի, և նոյն իսկ «Հռովմայ» բառին վրայ գրչութեան սխալանք մը կը տեսնեն, ինչպէս խօսից կարգը և բոլոր պատմագրաց միաձայնութիւնը կը հաստատեն:

Տեորակին հեղինակը Լատինացնել ուզած է Յովհան Մանդակունի կաթողիկոսն ալ, որուն համար կը գրէ. «Հալածանաց ատեն որ հինգերորդ դարուն մէջ սոսկալի հետեանքներ ունեցան ի Հայս, Քրիստոսը ուրացող Ազգայիններուն հրամայեց որ ի Հռովմ երթալով Պետրոսէն, որ այն ատեն Սուրբ Լևոն մեծ Քահանայապետն էր, իրենց արձակումը ընդունին»: Բայց Յովհան Մանդակունի Կաթողիկոսի Դըւնոյ Մայր Եկեղեցւոյ քարոզին մէջ ո՛չ Հռովմայ անուն կայ և ո՛չ ալ Լևոնի անուն: Եթէ և Պետրոսը յանձին Լևոնի վերակենդանացեալ կարծէ, բայց տակաւին Լևոնն ալ չի գտնուիր Մանդակունիին ատեն, զի Լևոն 461ին մեռած էր, և Մանդակունւոյ ատենաբանութեան ժամանակ 485ին ուրիշ երկու ևս աթոռակաւներ անցած էին, և Փելիքս Գ. Հռովմայեցին էր այն աւուր Հայ. բապետն Հռովմայ աթոռոյն վրայ: Սակայն պատմական ճշդութիւններ Հայ Ե. կեղեցւոյ հակառակորդին համար անհրաժեշտ պահանջներ չեն: Մանդակունիի խօսքը կը սկսի այս ընդհանուր սկզբունքով (Ղազ. Փարպ., էջ 556-557) թէ «Ըստ իւրաքանչիւր ախտից բժիշկըն յայտնի են և պատրաստ», և կը շարունակէ, «Մաքսաւորները տարէք Մատթէոս Աւետարանչին և Ջաքէոսին, պոռնիկները պոռնիկ կնո՞՛ որ այսօր դուստր է Քրիստոսի, աւագակները դրախտաբաց աւագակին, ուրացողներն ալ, կ'ըսէ, արքայութեան դռնապանին և փակակալին՝ Պետրոսին»: Հռետորական արուեստի ձև մըն է ստարէքը, և Պետրոսի և ուրացելոց յարաբերութիւնն այն է, ինչ որ Ջաքէոսի մաքսաւորին և բոլոր մաքսաւորաց, աշակովմեան աւագակին և բոլոր աւագակաց, Աւետարանական պոռնիկին և բոլոր պոռնիկներու յարաբերութիւնը, ո՛չ իշխանութեան և ո՛չ մեծութեան նշանակ, այլ մեղսակից լինելով ապաշխարութեամբ արդարանալու նմանութիւն: Պետրոս ալ ուրացաւ, կ'ըսէ Մանդակունին, բայց ապաշխարութեամբ արդարացաւ. ուրացեալներ երթան Պետրոսէ օրինակ առնեն և իրենք ալ ապաշխարութեամբ արդարանան: Ջարմանք է որ ռմանց գրչին տակ խօսքերը այդչափ կրնան խեղաթիւրուիլ:

(Մնացեալը յաջորդիւ՝ 3)

ՄԱՂԱՔԻԱ ՊԱՏՐԻԱՐԿ ՕՐՄԱՆԵԱՆ

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

Խ Ա Ջ Ի Ն Ճ Ա Թ Ի (')

«Ձի ճառ խաչին կորուսելոցն յիմարութիւն է, ալլ փրկելոցս սեզ՝
զօրութիւն Աստուծոյ»
(Ա. ԿՈՐ., Ա. 18):

Այս աշխարհի մէջ, առ հասարակ, մարդեր կան, որոնք իրողութիւններ և գործեր դատելու որոշ տեսանկիւններ և ըմբռնումի որոշ կերպեր ունին։ Ուրիշ, կրօնական իրականութիւնը հասկնալ ու ըմբռնել կ'ուզեն միայն հրաշքի զարմանալիքին պատճառաւորները։ ասոնք ախտիւններն են հրաշքի հաւատալիքին։ և ուրիշներ՝ գիտութեան ու իմաստութեան փաստին ոյժով կը փափաքին գիտաւորել կրօնական ճշմարտութիւններ, և ուրիշներ՝ տակաւին, «տոռապանքի ու վիշտի հոգիանք», այս աշխարհի տնայրէն, բոնուոր տառապանքի կեանքի հոգեբով, կը սիրեն դեռ քաշկոսել իրենց կեանքին անիմաստութիւնը։ Միայն կամ միւսին համար, այսպէս, կեանքը կը դառնայ դառն ու դաժան, և չեն ուզեր վերցնել խաւարին կեղեմանք իրենց աչքերէն՝ տեսնելու լոյսին ու ճշմարտութեան ճառագայթը։

Միւս կողմէ սակայն, կրօնական զգացողութիւն ունեցող անհատներու համար, կեանքն ու իր արժէքը ճանչնալու և հասկնալու չափանիշը փրկագործութեան խորհուրդին, սիրոյ, սրբութեան և խաղաղութեան զգացումն է, որ Աւետարանն իւր է։ Ու այս հասկացողութիւնը ունեցողներ՝ Աւետարանի տեսանկիւնէն դիտուած, աստուգապէս կը տեսնեն Աւետարանի պատմութեան յաւերժական հրաշքը, որ կատարուած է սկիզբէն ի վեր, Աստուծոյ կողմէ և զրիթէ միշտ, անընդմիջաբար, և այդ յիմարութիւնը — այսպէս դիտուած բացառ

սական մարդոց կողմէ — Աստուծոյ իմաստութիւնն է, և մարդկային տկարութիւնը — զարձեալ դիտուած սկիզբիկ մարդոց կողմէ — Աստուծոյ գործութեան յայտնաւ գործութիւնն է երկրի վրայ։

Ու խաչին ճառը քարոզութիւնն է այդ հրաշքին։

Յաշին յիմարութիւնը՝ Աստուծոյ իմաստութիւնն է։

Յաշին տկարութիւնը՝ Աստուծոյ գործութիւնն է։

Իւ Պօղոս առաքեալ, քրիստոնէութեան այդ մեծ գործիչը, որ չէր տեսած խաչն ու Յաշեալը, կը հաւատար այն սքանչելի տրամաբանութեամբ թէ զենդ Քրիստոսի ի խաչ ելից, և կենդանի եմ այստեան, ոչ ես՝ ալ կենդանի է յիս Քրիստոսը։ Եւ ասպանողապէս կը հաւատային ասալին դաւաճող քրիստոնեաներն այսպէս ու տակաւին կը հաւատան բոլոր իրաւ քրիստոնեաները բոլոր դարերուն, և մենք ալ այսօր։

Խաչը, այդ աննշան գործիքը անարդարութեան, կախաղանի ու սոսկումի, կը փոխաւ կերպով փառքի եւ պարծանքի, սկիզբ փայտի, սո՞ք քառաքե լուսածին իշի կառուցող կինաց ամենից, սխալ քո եղբի մեզ ապաւէն, որովհետեւ ժիւստը արեան հեղուով իրագործած էր փրկագործութեան խորհուրդը և խաչը դարձած էր խորհրդաւ իշի սիրոյ, սրբութեան և արդարութեան, և յայտարար նշան աստուածային սիրոյ առ մարդկութիւն։ Ու անկէց յետոյ, քանի՞ քանի՞ մեծագործութիւններ հրաշագործուած են Աւետարանի դաշտին մէջ ու այդ սուրբ յիմարութեան իմաստութեան ներշնչումի թափին ներքեւ։

Ու այդ խաչը, նշանը, չէ՞ր որ այսումի ալ խաչանախուրդ ու գեղանքի տանջանքնալու կ'առաջնորդէր փաղանգները հաւատքի առաջին ախոյիաններուն, մարտիրոսներուն, նահատակներուն, սուրբներուն և հերոսներուն, որոնք քառաթեմին բոցանշոյլ ճառաւ գալիին և փրկագործութեան այդ սուրբ նշանին դիմաց քրիստոնէական կրօնքին ճշմարտութեան խոստովանութեամբ աչքերին անոր յառած՝ կը մեռնէին խաղաղ սրտով։

Աշխարհի գիտուններու աչքին անսոսկում, անկար, անհամարեալ և սգալիւն կ'առ

(*) Քառա՞ խոսուած ինչկեացի բօնին (30 Սեպտ.), Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ եւ ձայնափութած Յորդանանի Հաճիմական ռաթիօլայանէն։

րակուէին անոնք, և որոնք սակայն, քրիստոնէական կեանքին ու վկայութեան մէջ մեծագործութեանց հրաշափոխումով սուրբերու լուսապսակը իրենց ճակտին կը կրեն, ի հեճուկս յոխորտ, ամբարհաւան և կարծեցեալ գիտուններուն քամահրանքին և ամբարտաւանութեան:

Եկրտուածաններուն սիրտը փլատակ և միտքը աւերակոյտ մըն է, ու ատիկա դեռ տկարութիւն և յիմարութիւն է միայն:

Սակայն ի՞նչ փոյթ՝ «փրկուածներուն», անոնց այսինքն՝ որոնք հոգին փրկութեան սիրոյ լոյսով է ողողուած, ան է ճշմարտ իմաստութիւնն ու զօրութիւնը:

Ու այդ իմաստութիւնն ու զօրութիւնն էր, այսինքն խաչին փրկագործութեան օտակուռ էջը, քրիստոնէական ծառայութեան, մարդասիրութեան ու բարութեան, որ պիտի առիւթէր Հերակլ կայսրը, յուսնական հայաբաժնի մերազն Մտեթ Գնունի զօրավարին գլխաւորութեամբ, հզօր բանաւ կողմէ գրեւ տալու պարսիկ թագաւորին վրայ և պարտութեան մատնելու, և հարկադրելու կնքել խաղաղութեան դաշինքը, պայման դնելով Ս. Ուսէր վերագործնել, և առօք փառօք առնելով Ուսէր կը վերագառնար Կ. Պոլիս, և անկէ ալ պատուով և հանգէտով կը բերէր Երուսաղէմ, ու կը զետեղէր իր բուն սրբարանին վրայ, ուրկէ գերուած էր ան պարսիկներէն: Ու այդ օրէն կը սկսի Ուսէր վերացի տօնակատարութիւնը մեր բնաշխարհին ու սփիւռքի չորս ծագերուն սփռուած Հայութեան կողմէ:

Կը յիշուի, աշնան կուէթէն վերջ, մեր բնաշխարհի բազմազան և բազմաբուրբան ծաղիկներով խաչին զարդարուիլը անդատտաններու մէջ, և կատարուիլը Ուսէր վերացի եկեղեցական արարողութեան, հանդիսաւոր և պերճաւուք: Ուսէր սակայն, գաղափարապաշտ հայ ժողովուրդին համար, երբ քառակուսի իր թեքով տարածեց փրկագործութեան իր ճառագայթը մեր բնաշխարհին և ժողովուրդին վրայ, հաւաքապէս դարձաւ անոր պաշտանքին, այդ օրէն, իր փառքի ու յաղթութեան, իր արիւնի ու աւերի, գերութեան և գաղթերու, ի հեճուկս իր գէմ ի գործ դրուած անմարդկային ու գաղանային վայրագութեանց, իր մութ ու կածանաւոր ճամբաններուն վերեւ, իբրեւ

Սիւն Հրեյիւն առաջնորդուեցաւ անոր լոյսով և հաւատքով, և միշտ իբրեւ յաղթերգ և ալէլու ունենալով իր շրթներուն վրայ օեսայ Բո եղիցի մեզ տպաւէնօ և «Փառք սուրբ խաչիդ իբր գրօշ միշտ բարձր բըռնած, և խաչը սփոփարար իր այսոյին անփակ ճառագայթը եղած է երկրի վրայ»:

Ու անոր շուքին ու ճառագայթին ներքեւ, Հայութիւնը սիրած է թաղուիլ գորովով, Ուսէր վերացի այս տօնին կը կատարուի յիշատակը Ս. Աթոռոյս և ազգին զոյգ բարեբար եղբայրներուն, Կարապետ և Գրիգոր Մելքոնեաններուն, որոնք իրենց բովանդակ հարստութիւնը նուիրեցին Ազգին ու Եկեղեցիին, մեր կրօնական ու կրթական մեծ հաստատութեանց, Ս. Էջմիածնի, Ս. Աթոռոյս, Անթիլիասի, Կ. Պոլսոյ նուիրապետական Աթոններուն, և Բարեգործականի, Դպրեմանքերուն ու վարժարանին մէջ, ազգային, կրօնական, գիտական դաստիարակութեան լոյս ջամբելու մատաղ մեր հայ սերունդներուն:

Կ'օրհնենք այսօր անոնց յիշատակը ու կը մաղթենք, իբր երախտաւորեալներ այդ պատուական բարեբարներուն, որ Տէրը իր երեսի լոյսերուն և արքայութեան կայքերուն արժանի ընէ զանոնք:

ՀԱՅՐԻԿ ԵՊՍ. ԱՍՆԱՆԵԱՆ

ՆԱԶԷ

• • • • •

Իսկ թէ քաղաւիս իր շուրհն սակ՝
Ինքի Բեզի շող մը կուտայ,
Ոչինչիւն ղէմ Յոյսին անփակ
Ճառագայթը երկրի վրայ:

Ու այդ Ոյմը, այդ Կամքն ու Դոսք,
Այդ Կայծն ու Վրէժ, այդ Փառքը սոսկ,
Այդ Շնորհն ու Երուխ, այդ Յոյսն հոսմայն,
Քեզի սրբուած խնէն է միայն:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ՏԵԻԱԿԱՆ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆԸ

«Նուր եկի արկանիլ յերկիր, ...
Համարիմ եթ խաղաղութիւն եկի
սալ յերկիր. ո՛չ, ասեմ ձեզ, ալլ
բաժնիս» (ՂԱՍ. ԺԲ. 49 եւ 51):

Աւետարանները, մականբնային ընթերցողի մը մտքին, շատ անգամ հակադրուածութիւններ կը պարզեն քրիստոնէական հաւատքի և կրօնա-բարոյական տեսակէտներու շուրջ: Անոնցմէ ամենէն ուշագրաւներէն է խաղաղութեան բմբուսումը ու անոր հանդէպ յայտնաբերած կեցուածքը մեր Տիրոջ, որ առիթով մը յայտարարեց իր շուրջիներեքուն՝ ըսելով. «Նուր եկի արկանիլ յերկիր. և զի՞նչ կոմիմ» Թէ արդէն իսկ բարբոթելը ... Համարիք եթէ խաղաղութիւն եկի տալ յերկիր. ո՛չ, ասեմ ձեզ, ալլ բաժնիս: Զի եղիցին յայսմհետէ հինգ ի տան միում բաժանեալք, երեքն յերկուց և երկուքն յերիցս (ՂԿ. ԺԲ. 49 եւ 51-52): Բայց նոյն այդ աստուածային Վարդապետն էր որ յայտարարեց վերնատան մէջ, վերջին ընթերցի յուզումնալից մէկ պահուն. «Զխաղաղութիւն թողում ձեզ, զխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզս:

Ի՞նչպէս, նոյն այդ Վարդապետը, որ իր խաղաղութիւնը պիտի տար առաքեալներուն, և որ կը պատուիրէր անոնց չընկերիլ ու չխոսիլ շախարհէն իրենց դալիք պէս պէս փորձութեանց առջև, «Մի՛ խոսվեցին սիրաք ձերս, կրնար ուրիշ առիթով ըրած ըլլալ յայտարարութիւն մը՝ որով աշխարհի երեսին զոյ եղող սահմանաւոր ու անբաւարար խաղաղութիւնն իսկ կ'ենթարկուէր վտանգի: «Զի եղիցին յայսմհետէ հինգ ի տան միում բաժանեալք». «Եայսմ-հետէն ենթադրիլ չի՞ տար միթէ գոյութիւնը խաղաղութիւն, առերևոյթ խաղաղութեան մը, որուն հիմերը փուլ պիտի գային Քրիստոսով բերուած նոր կրօնքին առաջացնելիք ցնցումէն: Ո՛ւր Դիտային հապաւխաղաղութեան իշխանն, «թաղաւոր խաղաղութեան» որակականները, ա՛յնքան արժանաւորապէս տրուած Քրիստոսի՝ Եկեղեցիին կողմէ:

Այս հարցականներուն իբրև պատասխան, հարկ է սակտիչ ի մտի ունենալ անժխտելի ու պատմութեան մէջ քանիցս ապացուցուած այն իրողութիւնը՝ ըստ որում խաղաղութիւնը կը բնակի ու կրնայ բնակիլ միայն ու միայն արգարութեան մէջ: Արգարութիւնն է միայն որ կրնայ ծնիլ ճշմարիտ ու տեական խաղաղութիւնը, ու ասանց առաջինին, խաղաղութեան ետեւէն մեր վաղքը կը դառնայ անխառն որքան ուպարդիւն: Քրիստոսի ծննդեան զիշխող, հրեշտակներէ տրուած խաղաղութեան աւետարանի անմիջապէս կը յաջորդէ «ի մարդիկ հաճութիւնը, որուն մէջ միայն կրնայ իր երկնային կայքէն իջնել ու բնակիլ խաղաղութիւնը: Աւ հաճութիւնն ու եղբայրութիւնը մարդերու միջև, որով մենք եւ բաշխեք ի՞նչնենանք Քրիստոսով աշխարհ բերուած խաղաղութեան, պայմանաւոր է ամենէն առաջ արգարութեամբ ու հաւատարմութեամբ: Աւ զիտենք, գարձեալ Քրիստոսի բառերով, Թէ ի՞նչ տխուր ու սոսկալի վախճան մըն է վերապահուած բոլոր անխաղաղութեան, ու իր նմանը անարդող, զայն իրմէ նուաստ համարող ու հետեւաբար տրամաբարիտ, ու ասով՝ մարդերու հաւատարմութեան աստուածադիր սկզբունքը խախտել ու ոտնակոխել յանգցնող «խաղաղութիւն»:

Ահա թէ ինչու, հակառակ ամէն կողմէ յայտնուած ժողովուրդներու խաղաղութեան բաղձանքին, պատերազմներ ու վեճեր տեւաբար կը փոթորկեն կեանքը ազգերու ու անհատներու, գործել տալով անձրինակ ու անլուր նախճիրներ, ու քառսրդ դարը անգամ մը մարդերու լեզուն մը առաջնորդելով մահուան դաշտներուն ...:

Աւ պիտի չկրնան, քաշխարհիկ իմաստութեամբ օժտուած մարդոց որդիները խաղաղութիւն պարգեւել տանջակոծ այս աշխարհին ու վաղուան անստուգութեան դիմաց շուտ ու շփոթ բազմութիւններուն, հակառակ իրենց զօրաւոր ջանքերուն ու ձեռք առած կտրուկ ու վճռական միջոցառումներուն ու յանձար նաեւ բարի կամեցողութեան, որքան տառն որ անոնց արտերէն բացակայ է համայն մարդկութեան եղբայրութեան ու հաւատարմութեան ոսկի երազը:

* *

Պրիստոնին թէն մէկ կողմէն հեղափոխութեան, խոտորակութեան ու արիւղ կրօնքին է, բայց նոյն առին է՝ նաև կրօնքը պայքարի, ընդդէմ մի, խիստաւար, ծառայութի՝ հանդէպ Զարին ու անոր կործանարար ոյժերուն։ Ու ասիկա՝ առաւելագոյն չափով։ Վասնզի Զարը արթննէ յորաժամ ու գարաւակալ կը սպասէ մուրհակներու մեկ մերձակողութեան ու թմբիկի պահերուն։ Երբ մեկի պակսի վճռականութիւնը անոր զօրութիւններուն զիմպրեսիոն արիւթիւնը՝ անոր հարուածներուն ու սպարաքնքներուն գիմպալիւն, ինքնաբերաբար կը պարտւին քնք կեանքի մէջ ու կ'իշխանք անոր տիրապետութեան ներքե իրեա գերիներ։ Ըստ ուսած է թէ սկիւնքը պայքար մըն է, բայց մեր պայքարը պարտի ըլլալ միմիայն Սատանային ու անոր շար զօրութիւններուն հանդէպ։ Սատանային՝ որ իրեն գործիք կը գործնէ իրենց հաւատքին մէջ դեպքով թոյլ կամքի ու յեղիդուկ նկարագրի տէր անհատները, անոնց միջոցաւ իրագործելու իր հոգեանքան ծրագիրը երկրի վրայ։ Այս գաղափար պայքարն է որուն կ'ակնարկէր Պողոս առաքեալ ըսելով. «Զարուք պատեալ ըստ ձեր պատերազմեցայ» (Բ. Տիմ., 'Է. 7)։

Միւս կողմէ, պէտք է գիտնալ թէ խաղաղութիւնը մին է գոհար տարազելի ու բացատրելի այն բառերէն՝ որոնք արտաքին երեւոյթներէ աւելի մեր հոգեկան վիճակը պատկերելու կը ծառային։ Ու այս իսկ պատճառաւ յարաբերական իմաստ մը ունի։ Կարելի՞ է արդարեւ խաղաղութիւն համարել զօգուած ու գերակշխութեամբ ժողովուրդի մը՝ իր բոնական տէրերուն հանդէպ ցուցաբերած լուռ ու անտիգիտալի համակրկալութեան առաջացած համեմատաբար անդորր վիճակը։ Տակաւ պայմաններու ներքե, առեւտրային գոյ խաղաղութիւնը, որ չի կրնար իր գոյութիւնը պահպանել երկար ժամանակահատան համար, հեռու պիտի ըլլայ բազմալի ու երջանկաբեր ըլլալէ։ Ու այդ պիտի ձգտան միջնորդութիւն մէջ ապրողներ շատ բնականաբար ու իրաւացիօրէն պիտի գերադասեն պայքարը խաղաղութեանէն, կորսուած արդարութեան վերստին տիրանալին ի խնդրի։ Երբ անխառնաժամ բազ-

մութիւններ ու իրաւագրկուած ժողովուրդներ կը շարունակեն գոյութիւն ունենալ Աստուծոյ արդար արեւին ներքե, ու արդարութեան ծայրը կը խեղդուի ստեղծութեան բերու ու հրապշտակներու խաղաղութեան կէն, խաղաղութիւնը շատ շատ թմբիկներով զին զին կրնայ կատարել և ուրիշ ոչինչ։ Պայքար է հարկուոր, ուսովին, յարատեւ պայքար, ընդդէմ բոլոր անխառն ու բռնակալ ոյժերուն, ընդդէմ մարդկութեան բոլոր աշխարհ ու յղագացած դատարարութեան, ընդդէմ Սատանայի բոլոր թաքուն և յայտնի զօրութիւններուն՝ որմէ վերջն է որ խաղաղութիւնը պիտի տիրապետէ ինքնաբերաբար, ու անոր հետ պիտի գայ նաև երջանկութիւնը, իրական, անխառն ու հոգեկան երանութիւնը։ Վասնզի խաղաղութիւնն ու արդարութիւնը սերտօրէն առնչուած են իրարու, և առանց այս վերջինին՝ առաջինը շատ քան կը կործանէ իր իմաստէն ու անկարող կը դառնայ տիրապետելու հանուր մարդկութեան սրտերուն ու հոգիներուն մէջ։

Նոյնն է պարագան նաև անհատներու կեանքին մէջ։ Երբ ուրիշ պատճառ հանդարտ մարդերէն շատերու հոգիները քննելու կարողութիւնը եթէ տուէր մեկի, ինչքան հոգեբուն ու նախանձնեղութեան, ինչպիսի՞ թշնամական քանդակ զգացումներու պիտի հանդիպէինք, որոնք մարդուն մէջ ի բնէ գոյ խիղճին, արդարութեան ծայրին հետ զիստ գուրտել չկարենալու զպատճառաւ մարդուն հոգին կը պահեն տեսական խոսքի ու սարսափի մէջ։ Զայրոյթը կ'եռայ, նախանձը կը բոցավառի այդպիսիներու ներսիցին։ Ու հանդարտութիւնը, զոր աննք յաճախ միծ ճիգերով կը փորձեն արտաքուցել իրենց դէմքերուն վրայ, նման է լճակի մը մակերեսին, ի՞նչո՞ւ ամենամեղմ շունչէ մը իսկ խռովելու պատրաստ։

Անչէ մարթ չգալ գայթակղութեան, ըսած է Պրիստոն։ Ու գայթակղութիւնը բնականաբար կ'ենթարկուի խոռովութեան, որ թխտումն իսկ է խաղաղութեան։ Բայց նոր կրօնքին ճշմարիտ հետեւորդները պիտի կրնային պահել իրենց ներքին խաղաղութիւնը, հակառակ այդ գայթակղութեանց առաջացուցած խոռովքին, ամենէն ահա իր տանջանքներու մէջ ու միջնէ իսկ խաղաղ-

ներու ու կառավարողներու առջև, մինչև գեռ անկէ վուրկ մնացին ու անոր կտրուած թուղթերը օգոստոսական կայսրերը Հոգովի, իրենց իշխանութեան ամենէն փարթամ իսկ օրերուն:

Բայց քրիստոնեան ոչ միայն պէտք է պարի երկնապարզ արդ խաղաղութիւնը, այլ պէտք է որ տարածիչը ըլլայ անոր:

Կտրեալու համար սակայն խաղաղութիւն սերմանել այս աշխարհի երեսին, հարկ է որ նախ մեծ քանակութեամբ արաւնաճայ խաղաղութեան, մեր իսկ սրտերուն ու հոգիներուն մէջէն ի սպառ ու վերջնականօրէն վանելով բոլոր մոլութիւններն ու անարգար, բացասական զգացումները: Ու այս կը պահանջէ անշուշտ որոշ ճիգ ու քաջութիւն, յարատեւութիւն ու կորովի վասնզի չենք կրնար խաղաղութեան տարածիչ ըլլալ, որքան ատեն որ չենք տիրացած ներքին խաղաղութիւնը ձեռք բերելու գաղտնիքին:

* *

Ճշուր եկի արկանել յերկիր: Քրիստոսի այս խօսքերը լիութի իրականացան հետագային, թէ՛ անհատներու և թէ՛ ժողովուրդներու կեանքին մէջ: Առաքելական գործունէութեան առաջին տարիներուն իսկ, մենք կը տեսնենք այդ հուրը, այդ երկունութեան, բաժանումին մուտքը Հայաստանի պետական արքունիքէն ներս: մահու չափս բաժնելով ու հեռացնելով իրարմէ արքանն ու իր միամոր պուտը, որ ի վերջոյ կ'ընդունին նահատակութեան արիւնավառ պսակը նոյնինքն իր հարապատ հօրմէն: Այդ երկփեղկումը, նոյն այդ դարուն, իրականացաւ Հին Ուխտի և Աստուծոյ ընտրեալ ժողովուրդէն ներս, անկէ ընծիւղելով ճշուր իսրայէլը, որ իր վրայ պիտի հրաւիրէր ամենէն առաջ զայրյթն ու հալածանքը իր ցեղակիցներուն: Ու վերջապէս, պարագաներու դժբախտ դասաւորումով, երբ Քրիստոսով բերուած ճշմարիտ կրօնքին պաշտպանութեան ու պայծառացման ի խնդիր հարկ եղաւ դիմել զինու զօրութեանն ու ընդունել արքան նահատակութիւնը այդ ճամբուն վրայ, այդ հակառակութիւնը ամենարեւել կերպով ի յայտ եկաւ նաեւ մեր ժողովուրդին մէջ, կերտե-

լով անոր զաւակներէն հաւատոյ ախոյեաններ ինչպէս հաւատուրաց դաւանանքներ, սուրբիք ու հերոսներ ինչպէս Աթոսաւայի գործակալներ: Ու միջեկեղեցական ու միջքրիստոնէական անհատներու մէջները, Քրիստոսի բնութեան, մարդեղութեանն ու այլ դասանարանական նպատակ հարցերու շուրջ կարծիքներու ու համոզումներու իւր բերամարտ հոսանքները, որոնք այնքան սուղի նստան մասնաւորաբար Արեւելեան կարգ մը Եկեղեցիներու ու ժողովուրդներու կեանքին վրայ, ու Քրիստոսի Մի և Ընդհանրական Եկեղեցին պատակտելէ ու զայն իր ատուածագիր նպատակը լիովին իրագործելու անկարող դարձնելէ զատ ու չինչի ծառայեցին, և որուն հետեւանքով Քրիստոնէական Եկեղեցին բաժան բաժան եղաւ ու հետագայ դարերը անկարող եղաւ լիցնելու երկպառակութիւններէն առաջացած այդ խրատմամբ, նոյն Ընդհանրական Եկեղեցւոյ գանազան հատուածներուն միջև:

Եւ ճակայն, բոլոր այդ մէջներուն ու երկփեղկումներուն հակառակ, ճշմարիտ հաւատացեալներ չկորսնցուցին իրենց հոգեկան անկորրութիւնն ու վճռակամութիւնը՝ իրենց կեանքին իսկ գնով պաշտպան կոնգրեսներու Քրիստոնէութեան, ու իրենց կարողութիւնները բոլորանուէր ի սպաս զննելու անոր տարածումին, ծաւալումին, սխաւարի տիրապետութեան ներքեւ հեծող գանգուածներուն մէջ անոր ճառաս դայարձակ լայնի խաղաղական ու օրհնափիւռ թափանցումին ի խնդիր:

Նոյն այդ զբաժանումի պատգամը իւրականացաւ նաեւ ժողովուրդներու կեանքին մէջ: Ապացոյցը ատոր: Մեր գարաւոր պատմութիւնը, ուր ամենազառն տանջանքներն ու ազդերու գոյութիւնը հիմէն սարսող փոթորիկները ինչպէս մեղի բաժին, պարզ այն պատճառով որ այլ ճշմարտապէս հասկցած ու ըմբռնած էր իմաստն ու իրարմէ անեցած ակներեւ տարբերութիւնները աշխարհիկ ու երեւութական և տեսական ու անապառ խաղաղութիւններուն: Վասնզի թեթեւ չեղաւ մը քրիստոնէական ողջամիտ ըմբռնումներէն ու առողջ հաւատալիքներէն — որ սակայն բաւ պիտի ըլլար պղտորելու մեր ներքին խաղաղութիւնը ու մեզ պիտի ընէր անհաշտ մեր

հաւաքական եօին հետ — կրնար լայնօրէն բանալ մեր առջև գոնեւր բախտին, ուրկէ մեզի պիտի կարկանդէին օգնական ձեռքեր, մեր առաւելանքը իրենց շահուն համաձայն ու անոր համար միայն ամօքիլ փորձող ու թերես ալ կրցող: Որոնցմէ պիտի գային մեզի հաւանարար բախտաւոր ժողովուրդներու բաժին ինկած այն բոլոր փառքերն ու բարիքները՝ որոնք ժողովուրդի մը քաղաքական ու ազգական կարողութիւնները կը կերպագրեն: Ու ան պայծառ գիտակցութեամբ, քրիստոնէայի յատուկ անվերջութեամբ ու հաստատու կամութեամբ, ու իր չափաւոր հաւատքէն բխած խորունկ վստահութեամբ ու շաւառանքով, գիտած զօհել ժամանակաւոր ու խարուսիկ խաղաղութիւնը — որ գծաւոր թէ ընկերանայ մեզի, մեր կեանքին որոշ մէկ շրջանին իսկ — անբանաւոր համար այն միտքին, հոգեկան ու տեսական խաղաղութեան, որ Տիրոջ մեզի ձգած խաղաղութիւնն է, բարձրանալու համար երանութեան այն ոլորտին, որուն մէջ տեսարար ապրեցան ու գործեցին սննդաղբիւրի հան իշխանին առաջին հետեւորդները և Յիսուսի զեցող բիւրաւօր սուրբերն ու մարտիրոսները:

* *

Արդարեւ, զարմանալի չէր որ քրիստոնէութիւնը, կորենալ տարածուելու համար անհատներու ինչպէս ազգերու մէջ գոյնըն ի ծագս աշխարհի, պիտի պահանջէր առաջին դարերու իր հետեւորդներէն ու քարոզիչներէն իրենց շաւաղանք ու յաճախ նաեւ թանկագին արիւնը: Ու նոյնն է եղած նաեւ ճակատագիրը ամէն նորեկուկ վարդապետութիւններու, որոնք պայքարի ու արեւան ճամբով միայն ծաւալած ու տիրապետած են մարդերու միջև, բազմազան արգելքներու ու խոչընդոտներու հանդիպելէ հետք իրենց ճամբուն վրայ, գիտական լիւրժող զանոնք ու վերջապէս յաղթանակը տանելով անոնց վրայ: Վասնզի մենք գծաւորաւ կը զիջինք տարիներով ու դարերով նախնականացած քն մեր ցեղային դրոշմը կրող հաւատարմութիւնն ու ըմբռնունքներն, ընդունելու համար մեր էութեան խորք գաղափարականներու ու նոր

վարդապետութիւններու քարոզած սկզբունքները:

Ահա թէ ինչու Մովսիսականութեան ծագման օրերուն իսկ, հրեայ ժողովուրդը ընդգրկուեցաւ նոր օրէնքին ու գայն Աստուծոյ իրենց բերող Մովսէս մարգարէի գէժ, վերադառնալով իրեն սիրելի, իր էութեան կարծիք այլեւ ժամ կազմած կոպտաշուքութեան: Ու նոյն այդ հեթանոսական կոպտաշուքութեան և կրակաւորութեան վերջապէս հետքեր ի սպառ ջնջելու համար նորադարձ քրիստոնէական բուրքներէն, հարկ եղաւ քրիստոնէական մեծացոյն տեղերէն մին խախտել աւանդաբար ընդունուած իր ամսաթիւնն: Ու պէտք եղաւ, դարձեալ նոյն նպատակին համար, փճացնել հեթանոսական ամբողջ գրականութիւնն մը, որովհետեւ հաշտող փրկուած և մեր ձեռքը հասած զոհար պատուիրակները կը վկային գոյութեանը գեղարուեստական բարձրորակ մշակոյթի մը, բաւժողովուրդի մը փառքը կերտելու: Իսկ մեր օրերուն, պիտութիւններէ ու կազմակերպութիւններէ ներս կատարուած յիշափոխութիւններն ու մշակուած բարեկրօնական ծրագիրները միշտ ալ ենթարկուած են խափանումի ու վիժումի վտանգին, մասնկենքէն նոյն այդ զանգուածին՝ որուն բարիքին ու բարօք կեանքին ապահովութեան համար միայն գոյութիւն առած են անոնք: Ոչ ոքի համար գաղանք է այն իրողութիւնը թէ յաղթանակները գլուխ չեն շահուիր, և թէ արդար դատ մը կամ մարդկօրոյն տարրք մը գայն երկնողներէն ու իրագործելու կանչուածներէն կը խլէ ջանք ու քրքրութիւն, ու երբեմն նաեւ արիւն, բազմազան մարդոց օրոշ դատակարարներու հակակրանքին ու ընդգրկութեան: Եւ թէ վեհ և սրբազան նպատակներու ի խնդիր մղուած պայքարով է միայն որ կ'երաշխաւորուի իրաւունքն ու արդարութիւնը զանգուածներու, սրունք ապահովումն ետքն է որ մեզի կը տրուի վայելքը մարդերէն աշխարհի փնտռուած ու չգտնուած իրական ու տեսական խաղաղութեան:

ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ

ԹՈՋՈՒՆԻ ԹԵՒՈՎ

(Աւանային)

Թըռչունի թևով թրռան ու գացին,
Օրերն իմ ազուոր,
Աւունն է իջեա իդձերու՝ հիմա,
Ռոռն կը դուլան վերահաս ձրման
Շունչէն անոպայ:

Յաւով կը նայիմ շուրջս ու հեռուն,
Լեռան, դաշտերուն,
Ուր դեռ կը յածին ըստերն ու պատկերն
Անցած օրերուն.
Ի զոր կը հայցեմ կրտսր մը բարի,
Օրերէս ոսկի,
Ռոռն հեռուէն ինծի կը նային:

Մի՛ փախչիք այդպէս, օրերն իմ կայսառ,
Լեռներէն անդին, Տրդոց նրման չար,
Տրկար են քայլերս ու ես չեմ կրնար,
Հին օրերու պէս ձեզի հեռ վազել,
Շունչով անըսպառ,
Լեռ, դաշտ ու անտառ:

Ա՛հ, մի՛ լրբէք զիս այսօր վաղածամ,
Օրերն իմ փարթամ,
Զօրեղն ունի ոյժ, մեծասունն՝ ոսկի,
Ծերն է կողոպտած օրերէն անգութ,
Օրերուն զերի:

Հովերը սարին ծաղիկներս ազուոր,
Գարնան հեռաւոր,
Թըռչնոց կեր եղան պրտուլներս ամէն,
Քաղցր ու հոտաւաս,
Ռոռնցմով այնքան հարուստ էր այդիս՝
Դեռ անցեալ ամառ:

Մեկնող իմ օրեր, 'թէ տայիք ինծի,
Կրտսր մը կըրակ ասուումէն ձեռ,
Այնքան բազմազեղ,
Զրմեռս արեւով կը լեցուէր առաս,
Գիւտերս կը ծաղկէր վարդերով կարմիր:

ԵՂԻՎԱՐԴ

ՂԱԶԱՐ ՊԱՊԱՅԻՆ ԱՂՕԹՔԸ(*)

Այս ծառերը, Տէ՛ր, քրտինիս
 Զուրերովն եմ ես ոռոգած.
 Բուսին վրայ անոնց՝ հոգիս
 Տառագրած եմ իբրեւ փերուած ...:

Երակներէս՝ արիւն, ալիւ,
 Ներարկած եմ անոնց կոնդին,
 Որոնց վրայ միւս ակնապիւծ՝
 Կը գուրգուրամ, որ չեղկնդդին,

Շիտակ մըման, ու բարձրանան
 Հըպարս ու վէս՝ երկնից երես:
 Ճակասաբաց մարդոց նըման՝
 Որ միւս Քեղմով՝ կուզան առ Քեզ:

Ծերութեանըս՝ անոնք նեցուկ
 Ու ապաւէն կ'ըլլան ահա՛,
 Մինչ ես անոնց փաղցրաբուկ
 Հովանւոյն տակ՝ կ'երթամ ի մահ:

Իբրեւ շրմուհի՝ Տէ՛ր, ըրէ՛ որ
 Անոնք ըլլան միւս հովանի
 Կեանքիս վրայ այս երկրաւոր,
 Եւ անոնց տակ՝ օր մ'նոլանի

Հոգիս առնէ թեւ ու թռնիչ,
 Ծառերուն հետ աղօթական,
 Եւ վերանայ առ Քեզ, քիչ քիչ,
 Հին փառքերուդ՝ մո՛ր տաղարան:

(Զամ-Թաղ,
 15 Մայիս 1908)

ՀՄԱՅԵԱԿ ԳՐԱՆԵԱՆ

(*) Բաղէցի ուսումնամեծի Ղազար պապան՝ Զամ-Թաղի դռնապանն էր եւ հայրը Համազասպ վարդապետին: Ղազար պապան տարիներով ծառադարձեց Զամ-Թաղը եւ հօր մը նման խնամեց, գուրգուրեց եւ ուրախացաւ իր հասցուցած ծառերուն վրայ, երբեմն նաեւ լացաւ, երբ չարժուրդը զանոնք արմատէն կրծեց ու տապալեց:

ԿԼԵՄԵՆԳԻՏԿԵՆ

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Ձ.

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԹՐՈՒՄԸ

ԻՐԱՆԻԱՍՏՈՒԹԵԱՆ ԴՈՐԾԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ
ՄԻՆԶՈՒ ԵՐԻ ԳՆԱՆՈՒՄ

Կեսարացիքն և ինչպես Վարդանի հոգը
Նիկիոյ խնդիրներուն մէջ նշանաւոր է Սո-
հան վարդապետն ալ, որ Փրկչապոս կթղթի
կողմէն Լեհաստան գնաց և կրցաւ հաշ-
տեցնել խնդիրը իր ժողովուրդին հետ:

Այս պատմութեան մէջ շատ ուշագրաւ
է վարդապետին նշանակութիւնը՝ Նոյնիսկ
հանդէպ եպիսկոպոսի, որ ըստ Դատարան-
այն, աբելայ մըն էր եպիսկոպոս օրհնուած
ատենը:

Վարդապետութիւնը ուրիշ, ուժովցած
և զարգացած, ինչպէս Սրապիոնի Դպրոցին
մէջ, Ամիթ, Նոյնպէս Ամասոյ, Էջմիածին
և ուրիշ անոց, պահած է իր Տաթևեան
(Սիւնեաց Վարդապետարանի) շէնքում
նկարագիրը մինչև Կոնստ և սոցին, ԺԼ.
դար, հաստատուն գետին մը վրայ թողով
իր նշանակութեան այնպիսի հետքերը, ո-
րոնց ջնջումը հետզհետէ վարդապետութեան
արդի ըմբռնումին մէջ անիմատ բան մըն
է: Իբր հետեանք, թիրևս մէկ կողմէն եպիս-
կոպոսական փառասիրութիւններու, ինչ-
պէս զիտեղ տուինք նախապէս ալ, և միւս
կողմէն այն ազդեցութեան, որուն մէջ միջը-
նուած ժողովուրդը գաւազանը, մինչև մեր օրերը
— չափազանց հազուադիւր թացատութիւն-
ներով — ուր վարդապետութեան տեսա-
կանը թէ և մասամբ նորէն ուժովցաւ, ա-
նիսի գիտակից և գիտնական ըմբռնումով
և պատրաստութեամբ, բայց գործնականը,
այսինքն՝ վարդապետութեան իրաւասու-
թեան որով և յայտնի գործադրութիւնը,
չփոխուած ժողովուրդի եպիսկոպոսութեան իրա-
ւունքներուն հետ, բայց ինչպէս, որ սո-
կայն ամէն վեղար ունեցող իրաւունք ու-
նեցած է բարձրանալ — որչափ ալ 4 կամ

14 աստիճաններու արձույթմամբ տիրացած
ըլլայ հոն բարձրանալու իրաւունքին:

Այս կողմ. պատմական իրողութիւններու
մէջ սակայն նկատելի կէտ մը կայ, այն ալ
սա է թէ արգիւտք, զոր օրինակ Կեսարացին,
ինչպէս և Յովհան, և այլն, և այլն վար-
դապետներ, որոնք եպիսկոպոս կը բա-
նադրեն կամ Կաթողիկոսը կը ներկայացնեն
նախապատեմութեան մէջ, իրաւաստահատ խն-
դիրներու մէջ, ևն., իսկապէս վարդապետն
է, թէ եպիսկոպոսական ձեւադրութիւն
ունի և վարդապետ կ'ըսուին:

Ստույգ է որ այսպիսի սովորութիւն մը
ունէին հին եպիսկոպոսներ, որոնք ի պա-
տիւ իրենց վարդապետութեան, կը պահէին
իրենց վարդապետ տաղտը և եպիսկոպո-
սութիւնը կը կցէին իրենց վեհապետ հետ:
Այսպէս զոր օրինակ, վարդապետութեան
աստիճան ունեցող եպիսկոպոս մը, իբր Ա-
ռաշտիկ Սերապիոն, պիտի ստորագրէր
հին սովորութեամբ, զՊատմական Վարդապետ,
Եպիսկոպոս Սերապիոն: Բայց Դատարան-
այնի գործին մէջ մասնաւորապէս շնչուած
է վարդապետութիւնը և ամենին չէ չփոխ-
ուած եպիսկոպոսութեան հետ: Եւ Դատարան-
այնի այնպիսի յիշատակութիւններ ունի
այս մասին, որոնք արժէքաւոր են:

Միայն առաջնութիւն կրնայ վերցնել
Կեսարացին, որուն Լեհաստան երթի թուա-
կանը կ'ընէ իր առաջին Պատրիարքութե-
ան նշանը, և Կեսարացին եպիսկոպոս ձեռ-
նադրուեցաւ Կ. Պոլսի Աթոռին համար(*),

(*) Ստուգել խնամատ ճշգրտութիւն մը կը պա-
հանջեն Կեսարացին թուականները: Իր կեն-
սագրութեան համար կարեւոր կը համարինք
սա տեղեկութիւնները, որոնք մէկ կողմէն
պիտի ճշգրտեն իր մասին գրուածները, և միւս
կողմէն պիտի ճոխացնեն զանոնք:

Կեսարացին իբր Վարդապետ և իբր Պատ-
րիարք նշանաւոր եղած է: Երեք անգամ Կ.
Պոլսի Պատրիարք եղաւ (տե՛ս, զոր օրինակ,
ԸՆԴԱՐԱՆԻ ՕՐԱՅՈՑՑ 1901 տարւոյ, երես 87-90):
Իր եղբորդու Յովհանի մասամբ տպուած
(տե՛ս իմ Եղբայր Կեն, երես 78-80) և մասամբ
ձեռագիր յիշատակարանին համեմատ, Գրիգոր
գաւազանի իշխանութիւնը կ'առնէ Ամիթի (= Տիարպէթի) մէջ, Սրապիոն վրդ. էն, 1595ին:
Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Կիլիկիոյ Յովհան-
նէս Եղբ. էն (հաւանաբար Այնթապի Յովհան-
նէս Եղբ., 16(2)ին կամ հաջորդ): Առաջնորդ կ'ըն-
լայ (դեռ Պատրիարք տիրուողը ընդհանրացած է

և Ձամչեան ալ Ներկայի բանագործութեան խնդրին մէջ իբրեւ եպիսկոպոս կը ներկայացնէ կենսարարին, այնպէս որ Պրուսայի Առաջնորդ Արիստակէս Վրդ.՝ Ներկային կ'ըսէ, ըստ Ձամչեանի, թէ 'Դուն ալ եպիսկոպոս ես, ան ալ, իրաւունք չունի քեզ բանագործելու: Ինչ ինչպէս տեսնեմ 'Դաւրի-ժեցին կը շնչոտէ կենսարարին վարդապետութիւնը: Եւ նոյնիսկ Պրուսայի Առաջնորդին ըսելը՝ թէ ես ալ վարդապետ եմ, ես ալ կրնամ արձակել քեզ նոյժքէ, տեսակ մը հակասութեան մէջ կը գնէ Ձամչեանը: Ինչ և իցէ, խնդրի շատ պարզ է ըստ ինքեան, այնպէս որ կենսարարին իբր վարդապետ կը բանադրէ զնիկոյ, և ոչ թէ իբր եպիսկոպոս: Երբման Նիկոյը եպիսկոպոս մըն է առանց վարդապետութեան. ըստ Ա. 'Դաւրի-ժեցւոյն արեւլայ մըն էր այն, ինչպէս գիտեի տունը վերագոյն — Ակապ կաթողիկոսն (Մեղիքախիթ) ելեալ ի քաղաքէն գնաց ի վանքն, որ անուամբ Սրբուհոյ Աստուա-

ծածնին կոյ շինեալ արտաքոյ քաղաքին, զոր Հովաքիք Հաճկասաւ Աստուածածին տանն, և անդէն առանց գրտելոյ ժողովըրդոնն ի մէջ գիշերի ակառա օրհնել զնիկոյ արեւլայն եպիսկոպոս» (Երես 356),

Դէպքերու և դէմքերու այս իրական նկարագրութեան մէջ կը տեսնենք թէ վարդապետութիւնը անկախ է եպիսկոպոսութենէն, և հետեաբար իր ստոյգ նշանակութեան ամուր բարձունքին վրայ:

Է.

ՈՐՈՒՆ Է ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐ ՅԱԼՈՒ ԻՐԱՌՈՒՆԿՐ

Շատ հետաքրքրական կէտի մը առջեւ կը գտնուինք հիմա՝ Վարդապետութեան իսկական նշանակութիւնն ու գործունէութիւնը այնքան այլալայն է որ, ինչպէս վարդապետութեան իրաւունքները կամ մասամբ բռնաբարուած են կամ մասամբ խափանուած, նոյնպէս վարդապետական աստիճաններ տալու իրաւունքն ալ առկա է և՛ վարդապետութեան Վարդապետութեան պատմութիւնը այս մասին շատ և շատ սրտէ, բացարձակապէս յայտնի է: Թողունք հիւնները, նոյնիսկ Տաթեւանի Գրիգորը, որ երբեք եպիսկոպոս չհղաւ ձեռնադրութեամբ և օծումով, այլ միշտ Տնաց վարդապետ և վարդապետներ հասցուց, և երբ նայինք 'Դաւրիժեցիի պատմագրած ժամանակներուն, կը տեսնենք թէ վարդապետութեան մասին աստիճաններ տալու իրաւունքը, լիայ էր և է՝ ուղիղը, և արդէն ուրիշ կերպ չէր կրնար ըլլալ: Այսինքն վարդապետութիւնը, ինչպէս տեսնեմ իր ծագման և պատմութեան մէջ, իբր սրտէ գիծ Հայ Եկեղեցւոյ նախնական տեսութեան մէջ, պէտք էր որ ուղիղ կերպով նոյն գծին աստիճանաւորին ձեռքով տրուէր ուրիշի մը կամ փոխանցուէր: Այսօրուան իրողութիւնները բոլորովին տարբեր են սակայն. Մայրագոյն վարդապետութիւնը կայ, Մայրագոյն Վարդապետներ կան, բայց վարդապետութիւնը ուղղակի վարդապետական գծով չի տրուիր կամ չի փոխանցուիր ուրիշին, այսինքն Մայրագոյն Վարդապետներ չեն կրնար(?) տալ ուրիշին վարդապետութեան աստիճանները, ըլլալ

այս միջոցներուն) Կ. Պուրի: 1693ին Մովսէս Վրդ.ի հետ (եղբը կ'ըսէ) Եգիպտոս կ'երթայ, Սինայ լեռը կ'ընեն, կը վերադառնան Ամիթ, ժողով կը գումարեն, հանգանակութիւն կը բանան Երուսաղէմի պարտքին համար մինչև վանն ինչ, և Երուսաղէմ գալով 1610ին կը վճարեն վանքին 60,000 դրշ. պարտքը՝ Պատրիարք Աղայր Գալիթի ատեն, և Պատրիարք կը գնեն Գրիգոր Պարոնէքը: 1611ին Կ. Պուրի Պատրիարք կ'ըլլայ նորէն, և յետոյ կը թողու կենսարար կ'երթայ: Բայց 1633ին նորէն կը հրաւիրուի Պուրի պատրիարքական Աթոռը: Իբր տակդոն, ժողովուրդ և ազգեցիկ էր կենսարարին: Հիմա էր ժամանակին գրտութեանց, ինչպէս նաև Ուսումնարաններ և երկրաշարակալներն անթերի: Երկու գործ ունի, մէկն ընկալանք էր Պատմութիւնը յետմայի մինչև 1636 թուին, և աւարտէրէն հայերէն թրգմ. մը Ուսումնարանը: Նիւնած է նաև երկնագունը մը հայերէն գրքով և լեզուով: Սրապիտինի մահուան առթիւ քերթուածները գրած է Ամիթեցիներուն, ինչպէս նաև Գանձ մը և Տայ մը այրուքին կարգով: Նիւնել տուած է Դամարայի մօտ կամուրջի մը (1621 - 1632): Վախճանած է Կ. Պուրի մէջ 1636ին և թողուած է Հալաթիսի Վիգուան եկեղեցւոյն: Ս. Գր. Լուսաւորչի: Թաղման համար Շահին 2էլէպիէ ձեռքով 4703 դրշ. ծախք կ'ըլլայ և ասոր համար կը ծախեն իր գիրքերը: Գերեզմանը զախտատեղի կ'ըլլայ: Մնացած գիրքերը իբր յիշատակ կ'ըսէրէք՝ Յակոբ եղբ կը նախքէ կենսարար Ս. Սարգիս եկեղեցւոյն 1665ին:

4, ըլլայ 14: Այս իրաւունքը վերադառնաւ Վարդապետեան—եպիսկոպոսներուն, այսինքն՝ այն վարդապետներուն որոնք եպիսկոպոս եղած են: Մինչ վարդապետութիւնը և եպիսկոպոսութիւնը, իբր իրարմէ տարբեր աստիճաններ և դասեր, այնքան որոշ կերպով զանազանուցան և պահուեցան, որ եպիսկոպոսներէն շատեր վարդապետութիւն չունէին: Վարդապետական կառուածը զբաւաւարման էր, ամէն վեղարաւոր վարդապետ չէր և չէր կրնար ըսուիլ՝ եպիսկոպոս օրհնուելէ ետքը վարդապետական իշխանութիւն տանող եպիսկոպոսներու գոյութիւնը, որոնցմէ միշտ ժամանակակիցներ ունինք, նորութիւն մը կամ տարօրինակ իրողութիւն մը չէ: Դաւրթեցին կը պատմէ թէ Սարգիս եպիսկոպոսի և Տէր Կրեակոսի հաստատած միմէկն ապաւը այնքան բարի համբաւ մը շինեց, որ շատ մարդիկ եկան և յարեցան իրենց, ուղի միայն աշխարհականք և անշնորհք, այլ և եկեղեցականք և անուամբ արք վարդապետք, եպիսկոպոսք եւ Բանանայն, որոնց մէջ կը յիշէ Մովսէս Պօղոս Վարդապետը, Մովսէս Սիւնեցին, Բեղլու Ներսէս Մովսէս, ամէնքն ալ գեոշառած վարդապետական իշխանութիւն, և, ինչպէս կանխեցինք անգամ մը յիշել վերեւ, Վե. Թումայ Նպիսկոպոսն Տաթևու, որ զկնի եղև վարդապետս (երես 250):

Դաւրթեցին դիտել կուտայ նաև թէ Մովսէս Կթղի Սիւնեցին, իբր օստիալին վարդապետ գրովմ քարոզութեամբ շրջէր յաշխարհու, Փրկչապոս արեւային (ետքը

Կթղիկոս) առաւ զիսխանութիւն վարդապետական, և յետ մասց ինչ զՔաւազան Վարդապետականս (երես 308-9): Նոյնպէս Բեղլու Ներսէս Վարդապետ գաւազան կուտայ Միւլքիսեթ Վաճեցիին, և Կեսարացի Խաչատուր Վարդապետ գաւազան կուտայ Զուգայիցի Սիմէոնին (երես 389, և 399):

Թէ վարդապետութիւն տալու իրաւունքը վարդապետին է, թէ եպիսկոպոսներ կային՝ որ վարդապետ չէին, այս երկու իրաւունքները բացարձակապէս պատմական են, և բոլորովին յայտնի իրողութիւններ:

Մաշտոցի մէջ ալ շատ յայտնի է այս պարագան: Զեռագիր Մաշտոցներու մէջ, զոր օրինակ Ազգ. Մատենադարանի Թ. 237 Մաշտոցի մէջ (երես 151), կը կարգանք. «Կանոնք, յորժամ իշխանութիւն կամրցին տալ վարդապետս աշակերտացն իւրոց, այս է կարգն»: Մայր—Մաշտոցը (ապ. Կ. Պոլս, 1807) ձեպսու ըրած է արդէն, իսկ Էջմիածնի Մաշտոցը (ապ. 1876) «Մեծ վարդապետս» զրած է. «որ է Մայրապոյն վարդապետս»:

Աւելորդ է ուրեմն այսօր յայտնի իրաւունքն մը համար օրինակներ շարել և շատցնել: Բայց կ'արժէ որ ուշադրութեամբ նկատի առնենք այն ցանկերը, որոնք վարդապետական Քաւազանը կամ Քաւազանները կը ներկայացնեն: Այս ցանկերը թէև իրարմէ տարբեր, բայց միեւնոյն սկզբունքի վրայ շինուած են, և Դաւրթեցին իր եկզ. Պատմութեան ԼԲ. գլխին մէջ երեք տարբեր ցանկեր կուտայ, զորս մենք քով քովի կը դնենք.

Ա.

Բ.

Գ.

1. Միւլքիսեթ Պօղ
2. Յովհաննէս Վանական
3. Վարդան
4. Ներսէս
5. Եսայի Նչեցի
6. Յովհան Որոտնեցի
7. Գրիգոր Տաթևացի
8. Դանիէլ Զգնաւոր
9. Յովհաննէս Համլէնցի
10. Թորոս
11. Գրիգոր Տարօնեցի
12. Յովհաննէս Շիրաք
13. Ղուկաս Կեղեցի
14. Մարապիոն Ուռայեցի

1. Գրիգոր Տաթևացի
2. Դանիէլ (Զգնաւոր)
3. Յովհաննէս Համլէնցի
4. Գրիգոր Արճիշեցի, Չորան
5. (Թորոս)
6. Ներսէս Մառաղ (Չորանի)
7. Ներսէս Բաղիշեցի (աշխարհ)
8. Ներսէս Ամկեցի
9. Յովհաննէս Ոստանցի
10. Ազարիա Շակերտացի (Ամ.)
11. Սիմէոն Ապարանցի [Կեցի աշխարհ]
12. Բարսեղ Պաւառցի
13. Կարապետ Կալոն (Սիմ. աշխարհ)
14. Փոքր Սիմէոն Զգնաւորացի

1. Յովհաննէս Համլէնցի
2. Թորոս
3. Գրիգոր Տարօնեցի
4. Յովհաննէս Շիրաք
5. Ղուկաս Կեղեցի
6. Պետրոս Կարկացի
7. Մարապիոն Ուռայեցի
8. Բարսեղ Մարանցի
9. Յովսէփ Հոռեցի
10. Կարապետ Բաղիշեցի

Կարապետ Վրդ. շինած է
 Կարապետ Վրդ. շինած է

15. Գրիգոր Կեսարացի

16. *Մոսկովի Սրբանցի

17. *Փրիլուպպոս

18. Առաքել Դաւրիժեցի

19. Վարդան Մակունցի

15. Յովհաննէս Բաժիկ, և այլք
բազումք (Բարաշի աշխատ.)

16. Առաքուհի Բաղիշեցի
(Առ այլ աղբիւղեման մոմի
ի Չորբունի սեղանի):

սպասաւոր Բաղիշեցի, ի
գեղջէն Փարսեղոյ, զորս
յուսա ի պատմադրացոյ, և
զոր աշօք մերովք տեսաք,
զի չէին ինչ պոկսոյ յա-
ռաջնոց վարդապետացն
ուսմամբ՝ և զործովք այլ
ևս գերագոյն»):

ԴՅՃԱԿԱՅԷՆ հրատարակուած ցանկերէն կը
չիշխէր նաեւ Մայր-Մաշտոցիներ (այս. Կ. Պո-
ղոս, 1807, հրեա 335-337), որ կցուեցաւ
Էջմիածնի Մաշտոցին (այս. 1876) վերջը,
սեւեռնի անուանց վարդապետացն տեմանց,
որք ետան աշակերտաց իւրեանց կարգ
ընեն. Գրադէ՝ և յաջորդաբար զճարտարուն
իշխանութիւն վարդապետական դասաւանդի
ֆելոքըրմուի մինչ և յաւուր մերս խորագրով,
և այսաւարդանով մը, որ վարդապետութեան
թիւնն ծնւումը կը նշուեցաւ թաղէս և
ժամբողովով առաքելաշնորհ վարդապետ
անութեան քարոզութեան փես, որ հե-
տըզհետէ կը վախճանայ Մարտիրոս և իւր
աղբիւղեմանը, որ իւր պէտքս առնուած ան-
ժամբ իցլ տառապել ի լ' արդիւնք երկուս
գնչեմանդակերտա քցէ միայ միայ ի նոցանց
և ի կով քաղիք սմանք ի միով անտի վար-
պետութեան Մեծն ընդարեւի զՎարդապետութեան
գնչեմանդակերտա, և որով կամ որքանեւ
քաղեալ իցին զնոյն իշխանութիւն . . . , ապ-
կայն հայեցեալ ի գրչագիր ցուցակս անտ
ստանց Վարդապետացն՝ որ գտանին ի Մաշ-
տոցը ձեռնադրութեան, ևս և ի տպագրի
եալն ի Կոստանդնուպոլիս. զորոք ակնար-
կեցաք ի յառաջարանի զորոց, հուսալուս-
զոյն մեզ բուեցաւ կարգ ցուցակին տպագրե-
լով ի Մաշտոցաւաքն անդ ի սկիզբն այսր
դարու, ուստի և ըստ այնմ գաղափարեալ
ի լուցաք աստանոր մինչև ցայժմու Ս. Հայ-
րապետն մեր Գէորգ Դ-ը:

Բայց այս ցուցակն այլ ինքնին պէտքի
սոյթ մըն է, միեւնոյն հիման կամ սկզբուն-
քին վրայ շինուած, և ոչինչ օգնի գնալու
զատագոյն քան միեւնոյնը, ցոյց տալու
համար վարդապետական իշխանութեան յա-
ջորդական անսայթաք փոխանցումը: Այս
ցանկերը շինուած են այսինչ կամ այնինչ
վարդապետն, կամ աւելի ընդարձակ իմաստ
սքով մը, այսինչ կամ այնինչ վանքի կամ
Դպրոցի կողմէն, վարդապետական իշխա-

նութեան վարդապետական գիծը ցոյց տա-
լու համար: Այս սկզբունքը կամ հիմը շատ
ծիշդ է. բայց անուանելու ցանկը անշուշտ
թերի է. արժեքն ոչ միայն ընդհանուր
ներքաջարակի կերպով ցայտնի են, այլ և
անուանելու շատ քիչ են վարդապետական
իշխանութեան յաջորդական անքան մեծ
թաւաքումը ընդգրկելու համար Էջմիածնի
Մաշտոցին ցանկին վերջին մասը. որ Գևորգ
Գ. Կաթողիկոսի վրայ կը յանդի. կրնայ
միայն Գևորգ Դ-ի վարդապետական գաւա-
զանի իշխանութեան գիծը ցոյց տալ. —
ինչպէս Առաքել Դաւրիժեցիին առաջին
ցանկը իր գիծին համար, և երրորդը՝ Կա-
թողիկոս Էրզնկի գիծին համար — և ո՞ր
պէտք է գնել այն բոլոր վարդապետները,
որոնք երբեք չեն տեսած, զոր օրինակ,
Գևորգ Դ-ի գիծը, այլ արիւշ վարդապետ-
ներէ տեսած են իրենց գաւազանն ա իշխա-
նութիւնը: Եթէ ուզեն վանք կամ ամէն
նշանաւոր վարդապետ սկիզբին ի վեր ար-
ձանագրած ըլլաւ իր գաւազանի գիծը, շատ
ղիւրհն պիտի ըլլար այդ մասին բոլոր քան
մը ըսել: Բայց մեր կարծիքով, ինչ որ որոշ
կրնանք բռնի հիմա, սա է որ վարդապե-
տական գաւազանի յաջորդականը ցոյց
տուող այդ այլազան ցանկերը կարծում
են Սրբնաց Վարդապետարանի գիծը և
ատոր ճիշդաւորութիւնը պահելու համար:
Աւելի քաղք հնութեան մը վերանալ՝ բըռ-
նալքութիւն ճիշդ մըն է միայն. անս գործը
նակ Մայր-Մաշտոցին ցանկին սկիզբը, որ
մինչև Հին Ուխտի քարոզիչներին(?) կը վե-
րանայ հեղինակը: Այս ցանկերուն ուրիշ
մէջ նկարագրին ու, նոյնքան որոշ, սա է
որ ասանք ուղղակի վարդապետական գիծը
կը ներկայացնեն: Դաւրիժեցիի երեք ցան-
կերուն մէջ մեր կողմէ աստղանշուած ա-
նուններ կաթողիկոս կըստ վարդապետներ
են: Ասկից ի՞նչ կը հետեւի. → շատ յայտնի
բան մը. այսինքն՝ Եթէ վարդապետութիւնը

ԻՄՍՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ս. Է. ՈՒԱՅԹԵՔԸՐ

ՄԻՋՈՑԸ

ԵՒ

ՈԳԻՆ

Յեսուսիսմեհ Յիկզբրի Մասիս

ԵՆ

Փաստեր Աստուծոյ Դոյուքեան

— • —

Ս. Թովմայի փաստարկութիւնը կը պահանջէ այն առին մեզմէ որ տեսնենք թէ ինչ կը պատահի շղթայի վերջաւորութեան: Կը շարունակէ՞ բարձրանալ մինչեւ ժխտական յաւիտենականութիւն մը թէ վերջ կը գտնէ որոշ առին մը՝ անցեալին մէջ: Ս. Թովմա դժուարութիւն ունէր փաստելու որ շղթան չի կրնար անվերջանալի անցեալ մը ունենալ, այլ պէտք է որ սահման մը ունենայ. այսօր, այս դժուարութիւնը կը մարի ինքնին, քանի որ շղթան որեւէ կերպով չի կրնար երկարիլ դէպի ետ՝ ստեղծագործութենէն առաջ: Այստեղ խոյս կու տանք նեւտոնի տիեզերքի կանոնաւորութենէն եւ, ինչպէս Ս. Թովմայի նախնական փաստին մէջ, պատճառներու շարքը կը վերջանայ Աստուծոյ մէջ:

Փաստարկութեան մէջ, այնպէս ինչպէս կը ներկայացնեն զայն առ հասարակ, գոր-

ծածուած լեզուն կ'հնթադրէ պարագան, որ ամէն արդիւնք ունի միակ պատճառ մը եւ ամէն պատճառ՝ միակ արդիւնք մը, այնպէս որ պատճառներու բոլոր շղթաները պարզ միագիծ շարայարութիւններ են: Եթէ նկատի առնենք հիմա այն իրողութիւնը թէ արդիւնք մը կրնայ յառաջ գալ բազմաթիւ պատճառներու գործակցութեամբ, ինչպէս նաեւ թէ միակ պատճառ մը կրնայ ծնունդ տալ մէկ արդիւնքէ աւելին, պատճառներու շղթաները կրնան ճիշդաւորութիւն եւ մէկը միւսին կապուիլ: Բայց քանի որ օրէնքը կը պահանջէ նաեւ որ պատճառը կանխէ արդիւնքը ժամանակին մէջ, անվիճելի է որ փաստարկութիւնը չ'ազդուի չ'ապէս: Բաց աստի, փաստարկութիւնը չի պահանջեր որ պատճառներու բոլոր շղթաները, երբ հետեւինք անոնց դէպի անցեալ երթալով, բոլորն ալ վերջանան նոյն կէտին մէջ. ուրիշ բառերով, ան չի տանիր անպայմանօրէն այն եզրակացութեան որ տիեզերքը իր պաշարը ամբողջութեամբ ստացած է մէկ յանձնումով, ստեղծագործութեան ժամանակ, եւ թէ անկէ ասդին որեւէ բան չ'է ստացած: Այսպէս՝ չ'արդարացնիր ԺԸ. դարու աստուածաբան նեւտոնականներու տեսութիւնը թէ աշխարհի դրութիւնը բացարձակապէս փակ դրութիւն մըն է եւ զարգացած է զուտ մեքանիստական օրէնքներու համաձայն, այնպէս որ պատմութեան բոլոր դէպքերը պէտք է որ պարունակուած ըլլան իրենց կանխորոշումին մէջ, առաջին վայրկեանէն: Ընդհակառակը, բնագիտական մտածողութեան արդի ուղղութիւնը — ինչպէս կ'երեւի պատճառականութեան սկզբունքի մասին ըսուածէն — կը հակի այն գաղափարին թէ, բնագիտութեան մարդին մէջ կայ մշտական շարունակութիւն մը միջամտութիւններու եւ նոր ստեղծումներու: Տիեզերքը շատ հեռու է ըլլալէ զուտ մաթեմատիքական հետեւանքը մասնիկներու շարուածքին ստեղծագործութեան պահուն եւ է միջավայր մը շատ աւելի հետաքրքրական եւ բնորոշ դէպքերով քան ինչ որ կանխասահմանութեան կողմնակից մը կրնայ երեւակայել:

Բնագիտութեան առարկայ դաշտէն ներս պէտք է որ տիրէ որոշ կանոնաւորութիւն մը, որուն վրայ հիմնուինք հաստատելու

Արատալուած Լոյս Շարքաբերէն, 1906

(Սնայեայր յաջորդիւ՝ 16)

համար գործակցութիւն մը անցեալին, ներկային եւ ապագային միջեւ. սակայն այս կանոնաւորութիւնը տիեզերական եւ համատարած չէ, որովհետեւ աշխարհը շարունակ կը հարստանայ նոր տարրերու բարձրացումով: Ենթադրուած է որ կրնայ կապ մը գոյութիւն ունենալ, մեզմէ ան-
ժանօթ, կանոնաւորութիւններուն եւ միջամտութիւններուն միջեւ: Գ. Ս. Բիրս, ամերիկացի փիլիսոփայ եւ մաթեմատիկոս, կը մտածէր որ բնութեան օրէնքները եզրադրական ընթացքի մը արդիւնքն են, ներքին սովորութիւններու հիմնաւորում մը, այսպէս ասած, անկենդան նիւթի աշխարհէն ներս: Բայց ինչ որ ըլլայ, կերպը, որով կանոնաւորութեան եւ նորութեան երկու գիծերը միաժամանակ կը տեսնեն եւ միեւնոյն ատեն ֆիզիքական եւ հոգեբանական մարզերուն մէջ, մեզի հետ-
ցում եւ վերացում կը պարտադրէ:

ԳԼՈՒԽ Խ.

ՎԵՐԱԾՆՈՒՄԻՆ ԵՒ ՈՒՂԻՆ

Վերածնունդէն սկսեալ, դասականներու դիրքը արտաքին աշխարհին հանդէպ կը տարբերէր ընդհանուրին դիրքէն նշելի չափով մը, այսինքն թէ դասականները կը փորձէին դէպքերու ետին ըմբռնել նպատակը, մինչդեռ հետագայ ցիգր ուղղուած եղաւ դէպի յայտնումը օրէնքներուն փոխանակ նպատակներու, ինչպէսին՝ փոխա-
նակ ինչուին, եւ մերժեց օրինաւոր յաւակ-
նութիւնը հասկնալու իր իսկ կատարած գիտներուն խոր իմաստը: Դիմելով արիս-
տոտէլեան վարդապետութեան հինգ տե-
սակի պատճառներուն, կարելի է ըսել որ արդի տեսական բնագիտութեան մէջ՝ ֆի-
զիքական դէպքերու ներգործող եւ ձեւաւորող պատճառները լուծուեցան, եւ որոշ չափով խառնուեցան մաթեմատիքական տեսութեան մէջ, վախճանական պատճառի մը գոյութիւնը անգիտանալու աստիճան: Այս տարբերութեան լոյսին տակ՝ Ժ. Բ. Է. Դարբերու միջեւ, պէտք է որ նկատի առնուի ինկլեյտոյ ուղիւ, փաստը՝ եզրակացուած կանոնաւորութիւնէն, նպատակէն եւ պաշ-
տօնէն:

Ս. Թովմա կը մեկնի այն ենթադրութե-
նէն որ անկենդան առարկաները, ինչպէս
են անոնք, որոնցմով կը զբաղի բնագիտու-
թիւնը, կը շարժին որպէս թէ նպատակ մը
հետապնդէին: Որմէ կը հետեւցնէր թէ
պէտք է որ անոնք կառավարուած լլլան
իմաստուն էակի մը կողմէ, զոր կը նոյ-
նացնէր Աստուծոյ հետ: Այսօրուան բնագի-
տութիւնը չ'ընկերայնիւ Ս. Թովմայի ենթա-
դրութիւնը. եւ կը թուի հետեւաբար որ
պէտք է նոյն փաստարկութիւնը զարգացնել
մեկնելով տարբեր տեսանկիւնէ մը: Դտեմ-
լու համար մեկնակէտ մը այս վերականգ-
նումին համար, պէտք է նկատի ունենանք
ինչ որ, արդի տեսողութեամբ, միջնադար-
եան գաղափարին տեղը զբաւեց:

Կ'ընդունինք այսօր, եւ մեր նախնիքնե-
րէն աւելի, թէ գոյութիւն ունի կանոնաւոր-
ութիւն, դրութիւն, կարգաւորում, պատ-
շահեցում իրերու, բնութեան մէջ եւ անոնց
յարաբերութիւններուն մէջ իրարու հետ.
աչքը, օրինակի համար, բարձրօրէն կազ-
մակերպուած եւ պատշահեցուած է տեսա-
ղութեան: Ինչ կը վերաբրի կանոնաւոր-
ութեան, մեր ծանօթութիւնը անհունօրէն
աւելի մեծ է քան ինչ որ էր Ժ. Դարուն,
որովհետեւ հասած ենք իմացքին մաթեմա-
թիքական կազմակերպութեան մը որ ամ-
բողջ տիեզերքը կ'ընդգրկէ: Սշխարհը դրու-
թիւն մըն է ուր կարելի է նախատեսու-
թիւններ կատարել, գոստոս մը եւ ոչ քոստ:
Փորձառութեան միջոցով յայտնուած եղե-
լութիւնները բանականութեան դրոշմը կը
կրնն. մաթեմատիկան որ կը ներկայացնէ
վերացական մտքի ամբողջ դրութիւն մը,
ի վիճակի է լուծելու բնագիտութեան
թանձրական բոլոր խնդիրները:

Միջնադարեան եւ արդիական իմացքնե-
րուն միջեւ, սակայն, չկայ այնքան մեծ
տարբերութիւն որքան կ'երեւի առաջին
ականարկով: Հսել որ բնական առարկաները,
առանց որ ճանաչողութեան կարողութիւնը
ունենան, կը գործեն որպէս թէ նպատակ մը
հետապնդէին, ի վերջոյ ձեւ մըն է պարզա-
միտ եւ պատկերաւոր՝ բսելու թէ անոնց
ընթացքը առանց օրէնքի չէ, ոչ ալ պատ-
ահականութեան լրուած, այլ կառավար-
ուած ճշգրիտ կանոններով. եւ Ս. Թովմայի
փաստարկութեան նպատակին տեսակէտով,

առաջին ենթադրությունը բանաձևերու երկու կերպերը նոյն արժէքը կը ներկայացնեն: Մաթեմատիքական օրէնքը մտքի իմացք մըն է. եւ մեկնելով մաթեմատիքական օրէնքէն, անհեթեթութիւն չէ եզրակացնել որ գոյութիւն ունի միտք մը, նման մեր մտքին, նիւթական բնութեան մէջ կամ ետին. գոյութիւն ունեցող կարգը կամքի արդիւնք է. եւ այս հետեւութիւնը կ'ընենք հիմնուելով խստօրէն նոյն պատճառներուն վրայ, որոնցմէ կ'եզրակացնենք մտքի մը եւ մասդրութեան մը գոյութիւնը մարդկային միւս էակներուն մէջ: Երբ կը մտածենք գոսմոսի միութեան, ներդաշնակութեան եւ անկախութեան մասին եւ անոր մասերու գործակցութեան մասին, կը տարուինք մտածելու որ ան գոյութիւն ունի հասկընալի նպատակի մը համար: Աշխարհի մը մէջ որ արտայայտութիւնը չըլլար մտածողութեան մը, գիտութիւնը ընաւ ծնիլ պիտի չկարենար:

Բաց աստի, Ս. Թովմայի համար անծանօթ այն իրողութիւնը որ նոյն մաթեմատիքական օրէնքները ի զօրու են ամբողջ գոսմոսին համար, որ վերջինս, ըստ գիտութեան, կազմակերպուած է մտերիմ եւ տրամաբանական ձեւով, կը տանի այն եզրակացութեան թէ միակ միտք մըն է պատասխանատուն ստեղծագործութեան. այնպէս որ արդի գիտութիւնը, մօտենալով Աստուծոյ իմացքին այս կերպարանքին մէջ եւ մերժելով բազմաստուածութիւնը, կը հայթայթէ կարեւոր հետեւութիւն մը Ս. Թովմայի փաստին:

Այլ բառերով արտայայտելու համար փաստարկութիւնը, ինչպէս որ գիտենք թէ մեր մարմինէն տարբեր մարմիններ գոյութիւն ունին եւ որ այս մարմինները կը գոյացնեն նիւթական աշխարհը, այնպէս ալ կ'ընդունինք որ կան մեր մտքէն տարբեր միտքեր եւ մասնաւորաբար որ գոյութիւն ունի միակ միտք մը, մերինին նմանող, որուն գործողութիւնները կը յայտնուին անկենդան նիւթի վարմունքին մէջ՝ բնութեան օրէնքներուն մէջ եւ որ այս միտքը մէկ է ամբողջ տիեզերքին համար, որուն ամբողջութիւնը, այսպէսով, կը վերածուի միութեան: Կանոնաւորութիւնէն հետեւցըւած փաստը այսօր աւելի ամբողջական է,

լայն եւ պատկառելի քան այն ձեւին մէջ, ինչպէս ներկայացուեցաւ ան ԺԿ. դարուն:

Մինչեւ այստեղ, փաստարկութիւնը չի զանազաներ գերանցող կամ ներգոյ միտքին միջեւ, աստուածականութեան եւ համաստուածութեան միջեւ: Բայց այստեղ եւս, արդի գիտութիւնը կու տայ ճշմարտանիշ մը որ Ս. Թովմայի տրամադրութեան տակ չէր գտնուեր. եթէ գիտենք թէ տիեզերքը չի կրնար գոյութիւն ունեցած ըլլալ անսահման ժամանակով մը, անցեալին մէջ, բնութեան այժմեան օրէնքներու տիրապետութեան տակ — այլ բառերով, թէ պէտք է որ ստեղծագործութիւն մը եղած ըլլայ — եւ, բաց աստի. եթէ գիտենք որ պիտի գայ օր մը, ուր, ֆիզիքական պատճառներով, կեանքը անկարելի պիտի լլայ, այս իրողութիւնները անհաւատալի կ'ընեն ենթադրել որ Աստուած կապուած եւ պայմանաւորուած ըլլայ աշխարհով մը, որուն ծննդեան եւ մահուան ժամանակները ճշդըւած ըլլան: Եթէ որոշ միջոցով մը Աստուած անցած ենք այն համոզումին վրայ որ Աստուած գոյութիւն ունի, արդի տիեզերագիտութիւնը մեզ կը տանի աւելի անդին, այն եզրակացութեան՝ որ Ան պէտք է ըլլայ, զոնէ մէկ երեսով, տիեզերքէն անջատ:

Քանի կ'առարկէր Ս. Թովմայի փաստին դէմ թէ ան իբրեւ ընդունուած կը դաւանի սկզբունքներ եւ գաղափարներ՝ սրտիք ի զօրու են աշխարհի մէջ եւ զանոնք կը կերարկէ ամբողջ տիեզերքին, ենթադրելով որ անոնք ի զօրու են աշխարհէն անկէն: Պատկերելու համար այս կէտը, կարելի է հարցնել ինքզինքին աշխարհի մէջ որեւէ առարկայի համար թէ ինչ դիրք կը գրաւէ, սակայն կարելի չէ հարցնել թէ ինչ է աշխարհի դիրքը իբրեւ ամբողջութիւն. պէտք է զգուշանալ «անդրանցող տրամախոհութեան խարոզ նկարագրէն»: Փաստարկութեան նոր ձեւը նուազ ենթակայ է այս առարկութեան. արդարեւ, ան նախ կը յայտնաբերէ Աստուած մը աշխարհի մէջ եւ յետոյ, երկրորդ հանգրուանով մը, այսպէս ասած, զ(Ա)ն կը բարձրացնէ աշխարհէն վեր:

Թրգմ. ՇԱՀԷ ՎԱՍԻՒԱՊԵՏ

(Վերջ՝ 18)

Ա.ԿԱՄԱՅ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Եկեղեցիի ՅՂԱՑՔԸ. — Պետրոսի կամ որևէ գերազանութեան հարց, կախում ունի Եկեղեցիի յղացքէն: Դասական բացատրութիւնը Եկեղեցիին, իբրև Քրիստոսի Մարմին, յստակ չէ, որովհետեւ կը նշէ միայն կապը Քրիստոսի և իր Եկեղեցիին միջև, սակայն բաց կը թողու այդ Մարմնի զանազան մասերու յարաբերութեան հարցը: *Christus unus, fides unus, una ecclesia*, Կիպրիանոսի բացատրութիւնը թէև հաւատքը կը նկատէ միութեան հիմք, սակայն մասերու միջև կապը կը հաստատէ հռովմէական հասկացողութեամբ: Միակ Պետութիւն և միակ Մայրաքաղաք, զոնազան գաւառներով և երկիրներով: Եպիսկոպոսները պետերն են այս գաւառներուն, քննարուէն, որոնցմէ վեր Քրիստոս է: Այս բացատրութիւնը չի լուծեր սակայն նոխա-թռնեղուն հարցը, այլ միայն անհրաժեշտ կ'ընէ զայն:

Երկրորդ հասկացողութիւնն է Հաղորդութեան միութիւնը. հոս, միութիւնը հիմնուած է ոչ թէ կազմակերպութեան մը՝ այլ Քրիստոսի ներկայութեան վրայ: Մի է եպիսկոպոսութիւն, ինչպէս մի էին Առաքեալները, երբ Համբարձումէն վերջ հաւաքուեցան հացը բեկանելու համար: Ամբողջ Եկեղեցին ներկայ էր անսոցմէ իւրաքանչիւրին մէջ, երբ գացին քարոզելու:

Ամբողջ Եկեղեցին ներկայ է իւրաքանչիւր հաղորդութիւն ունեցող միութեան մէջ, իր լրութեամբ, որովհետեւ, այս կերպով հասկցուած Եկեղեցին կարելի չէ բժրունի մասերու բաժնուած, ըլլան անոնք թեմեր կամ նոյն Մարմնի զանազան անդամներ: Եկեղեցւոյ մասեր չկան հաղորդութեան տեսակէտով, այլ միութիւններ, ուր Եկեղեցին կ'ապրի իր ամբողջութեան և լրութեանը մէջ: Ան որ դուրս է հաղորդութենէ, դուրս է Եկեղեցիէն, սակայն ան որ հաղորդութեան մէջ է, Եկեղեցին իսկ է, և ոչ թէ մաս մը, անգամ մը կամ քիչ մը:

Առաքելական դարուն, ինչպէս նաև Բ. և Գ. դարերու ընթացքին, տեղական իւրաքանչիւր Եկեղեցի ինքնագլուխ էր և անկախ, իր մէջ ունենալով այն բոլորը՝ որուն պէտք ունէր ապրելու համար, և անկախ՝ որովհետեւ կախում չունէր տեղական որևէ ուրիշ Եկեղեցիէ, ոչ ալ իրմէ դուրս ունէ եպիսկոպոսէ: Այս անկախութեան է ինքնիշխանութեան մէջ պէտք չէ տեսնել պատմական իրողութիւն մը որ պատահական ըլլայ, կամ չգոյութիւնը անհրաժեշտ չափով զարգացած եկեղեցական կազմակերպութեան մը, պակասութիւն մը՝ որ պիտի անհետանար, երբ այդ կազմակերպութեան կերպերը աւելի զարգացած և յստակացած ըլլային: Նման զարգացում մը տեղի ունեցաւ իրապէս, սակայն ատիկա չէր նշանակեր թէ հին Եկեղեցիին կազմակերպութիւնը պակասաւոր էր:

Անշուշտ կարելի է ուրանալ միշտ պատմական իրողութիւնը, նոյնիսկ *mythe* մը նկատել զայն, սակայն նման ուրացում մը կարելի է միայն երբ նախորոք կազմուած յղացքները գերազատուին պատմական իրականութենէն:

Եթէ ինքնիշխանութիւնն ու անկախութիւնը նախնական տեղական եկեղեցիներուն պատահական իրողութիւններն չէին, ուրեմն ինչպէ՞ս բացատրել զանոնք: Ընդհանուր հասկացողութենէն մեկնելով անկարելի է այս պարագան: Մաս մը ընդհանրական եկեղեցիէն, այսինքն տեղական եկեղեցի մը, չի կրնար ոչ ինքնիշխան ըլլալ, և ոչ ալ անկախ, որովհետեւ ինքնիշխանութիւն և անկախութիւն ստորագրիներ են ամբողջականութեան մը: Հետևաբար, նախնական եկեղեցիները ինքնիշխան և անկախ էին այն սկզբունքի հիման վրայ, որ իւրաքանչիւր տեղական եկեղեցի Աստուծոյ Եկեղեցին էր, իր լրութեանը մէջ, նման յղացում մը տեղական եկեղեցիին:

ղեցի, կ'ենթադրէ եկեղեցւորանական դրութեան մը գոյութիւնը, որմէ քացական է ընդհանրական եկեղեցիի յղացքը, առնուազն իր այսօրուան ձեւին մէջ:

Ընդհանրական եկեղեցիի գաղափարը գոյութիւն չունի նոր կառուարանի, մասնաւորապէս Պօղոս Առաքելի գրութեան մէջ, եթէ նման գաղափար մը տեղաւորուած չըլլար արդէն իսկ մեր ժամանակին մէջ: Չենք ուզիր հաս ջննորկիւ նոր կառուարանի գրութեանը, ուր կը խօսուի եկեղեցիի մասին, ցոյց տալու համար որ անոնք չեն պարունակեր ընդհանրական եկեղեցիի մը գաղափարը: Դժուար. պիտի ըլլար ասիկա և դուռ պիտի բռնար քանովէն, այս կամ այն Սուրբ Գրական՝ մեկ-նոսթեան շուրջ: Պարտինք գտնուել, ներկայացնելով հազարաւորական եկեղեցւորանական թանի իսկական սկզբունքները, որոնց մասին խօսուած է յաճախ «Դուք մարմինն էք Քրիստոսի» (Ա. Կորն. ԺԲ. 27): Երբ Պօղոս Առաքելը կը գրէր Կորնթացիներուն թէ մարմին են Քրիստոսի, չէր կրնար անտարակոյս թ մտի չաւանակ տէրանական բանաձեւը, «այս է մարմին իմ», զոր կը մէջբերէ նոյն թուղթին մէջ: Մինչդեռ այսօր Սուրբ Գրական մեկնիչները համաձայն չեն «մարմին» (սոմա) բառի իմաստին շուրջ. Պօղոսն այս յղացքը կը փայ գծուար և վիճելի: Ստեփան և այնպէս վերահաս յիշեալ զոյգ բանաձեւերուն բաղդատութիւնը Պօղոսեան եկեղեցւորանական բանաձեւի իսկ է: «Այս է մարմին իմ», հազարաւորական բանաձեւն է, զոր Պօղոս ընդունած է Երուսաղէմի եկեղեցիէն և որ արտասանուած է ոմէն անգամ երբ Երուսաղէմի ճաշըն Երուսաղէմի է գիրենք իրարաւ զով: Հազարաւորական խորհուրդին մէջ, հոցը կ'ըլլար մարմին Քրիստոսի և հոցին հաշակուածով ներկանքը կ'ըլլան Քրիստոսի մարմինը: «Հոցը զոր կը բնականնք հազարաւորական չէ՞ միթէ Քրիստոսի մարմինին» Արդիւնակ միակ հոց մը կայ, հետեւաբար միակ մարմինի մը մասերն ենք, թէև բազմութիւն ըլլանք, քանի որ բոլորս բաժին ունինք նոյն միակ հոցին» (Ա. Կորն. Ժ. 16-17): Սեղմ կապակցութիւնը հոցին և Քրիստոսի մարմինին միջև շատ յատկ է: Դժուար է ընդունիլ որ «մարմին» Պօղոսի խօսքին մէջ թէ «դուք մարմին էք Քրիստոսի» (Ա. Կորն. ԺԲ. 27) կրնար տարբեր բան նշանակել Ա. Կորն. Ժ. 16-17 ի իմաստէն: Տեղական եկեղեցիին («բազմութիւն» և «գուք» վերոյիշեալ համարով), Քրիստոսի մարմինն է իր հազարաւորական ձեւին մէջ: Այս հաշակուածութիւնը գերադասեց կարեւորութիւն ունի հազարաւորական գաւառութեանը պարագային: Ամէն տեղական եկեղեցի Աստուծոյ եկեղեցին է Քրիստոսի մէջ, որովհետև Քրիստոս իր մարմինով ներկայ կը մնայ հազարակից ժողովին մէջ և Քրիստոսի մարմինին իրենց հազարաւորութեամբ է որ կ'անդամակցին իր մարմինին: Քրիստոսի մարմինին անբաժանելիութիւնը կը պայմանաւորէ եկեղեցւոյ ըստութիւնը, որ կը մնայ իւրաքանչիւր տեղագրական եկեղեցիի մէջ: Եկեղեցւորանական մէջ, «մէկ տառու մէկ միշտ մեկ կ'ընէ»: Տեղական ոմէն եկեղեցի կ'արարայայտէ Աստուծոյ եկեղեցիին ամբողջութիւնը և ալ թէ մաս մը անկէ:

Ընդունինք վոյրկեան մը որ Յիսուս Մտած. ԺԶ. 18 ի իր խօսքերով Պետրոսը յայտարարեց եկեղեցւոյ պետ: Եթէ այդպէս ըլլար, Պետրոսի գերիշխանութիւնը յայտնուած պիտի ըլլար յատկաբէն նախնական եկեղեցւոյ պատմութեան քննարկներ: Մինչդեռ այս մասին ծածօթ պատմական իրողութիւնները նման բան մը՝ տպագրուածնէ շատ հետո են: Դործք Առաքելացի ուսումնասիրութիւնէն եթէ ազնեք, հետեցնել թէ Պետրոս գլխաւորեց Երուսաղէմի եկեղեցին, որ ժամանակաւ մը համար միակ եկեղեցին եղաւ, ստեփան տեղական եկեղեցի մըն էր ան: Երբ ուրիշ տեղական եկեղեցիներ կազմուեցան, Յակոբոս Տեսնողայայտը դարձաւ Երուսաղէմի եկեղեցիին պետը: Պետրոսի գերազանցութիւնը պէտք է ըլլար անկոխ տեղական եկեղեցիէն և վեր անկէ, ըլլալու համար իրական գերազանցութիւն մը, ինչ որ քաջաբան կապէս անընդունելի մնաց առաջին, ինչպէս նաև յաջորդ դարերուն: Հետեւաբար Պետրոսին եղած խառնուած բոլոր Առաքելներուն յատկ էր, և չաւնէր մասնակի նախաժամանք:

Հորէնցոն մատի փաթթոց կ'ընէ մեր Եկեղեցիի ազգային մակդիրը և, ու զայն իրեւ փաստ կը գործածէ մեր կաթնուղիէ չըլլալուն: Այս երևոյթը, ինչպէս մակաւրեքելի է, մեր մէջ կը կանխէ նախնական եկեղեցւոյ իր ընդհանրական միութիւնը կորսնցնելու շրջանը, երբ Արեւմտեան և Արեւելեան Եկեղեցիները հասկնալի ձեռքառածը սենեցան մասնաւոր յորջորջումներով առանձնաւորելու իրենց դիմագիծը կամ նկարագիրը:

Հատնականը նախընտրեց որակել ինքզինքը կաթոլիկ (Ընդհանրական), Յուսկանը որդեգրեց Օրթոքս (Ուղղափառ), մին իրեն մասաւեւում սենեկալով Հոգիմէական լայնածաւալ կայսրութիւնը, և միւսը՝ դաւանաբանական հարցերու մէջ ինքզինքը միակ ճշգրիտ նկատելու յաւակնութիւնը:

Իսկ բարեկարգական մեծ շարժումէն գոյացած Եկեղեցիները ինքզինքնին կոչեցին Բողոքական, որ իրենց պատմական ծագումը յիշեցնող բացառապատիւ բառ մըն է լոկ:

Հայ Եկեղեցիի անուանականութիւնը կատարուեցաւ ժամանակի ընթացքին, որ կը յիշեցնէ վերոյիշեալներէն իւրաքանչիւրին, մերթ մէկուն և մերթ միւսին պարագան, աւելի ճիշդ, ամէնէն ի միասին համագործարար: Անիկո իբր երկրանուն Հայաստանեայց կամ ճաղգանուն Հայ կրնայ բարացուցական տիպաբան ըլլալ մեր Եկեղեցւոյ: Սակայն մեր տաճարին զգացումին և պատմական գիտակցութեան տեսակէտէն աւելի ուղիղ պիտի ըլլար եթէ մենք զայն յորջորջէինք ազգային: Վասնզի Հայաստանեայց Եկեղեցին այն կենդանի գործարանաւորութիւնն է որ որեւէ ուրիշ հաստատութիւնէ աւելի կրնայ խորհրդանշել ինչ որ իբր եզր, իբր ձգտում և իբր նկարագիր ամենէն աւելի ազգային եղած է և է՝ հայութեան կեանքին մէջ:

Ազգային մտածելակերպը, ազգային բարքը և ամբողջութիւնները, ազգային լեզու և գրականութիւն, ազգային կեանքի իմացական և բարոյական ներգործութիւնները, ազգային միտքը և արուեստ, ասոնք եղած են ազգայինները, որոնք, իբրեւ զգացում և ներշնչում, Հայութեան հոգւոյն մէջ կերպարուած են Աւետարանի խորհուրդը և քրիստոնէութեան ոգին, իրենք ինքնին նախ յորինելով աստուածային ճշմարտութեան գերազանց կրօնքի մեր մէջ ընդհանրաբան և պատմական լինելու տաճարաւորութիւնը՝ իբրեւ նուիրապետական գրութիւն, և յետոյ իրենց կարգին անկէ ընդունելով անմիջապէս իրենց իսկ գոյութեան և յաւերժացումին երաշխիքն ու հոգեւորութիւնը:

Կրօնի զգացումն ու ազգութեան գաղափարը, փոխադրածաբար զիրար ամրապնդող և իրարու հետ շաղահեւումած, քաղաքական գոյք ոյժերը եղած են մեր դարաւոր կեանքի իրականութեան մէջ, քրիստոնէական թուականի տառջին դարէն սկսեալ: Ազգին և Եկեղեցիին անբաժանելիութեան սկզբունքն ու ոգին խորհրդանշող սրտազբաւ պատկեր մըն է տակաւին այն իրողութիւնը, որուն համեմատ, մեր մէջ, Եկեղեցին ազգն է ինքնին: Մենք հպարտ ենք մեր ազգային Եկեղեցի յորջորջումով:

Լորէնցոն կ'ամբաստանէ Օրմանեանը, թէ պատմական շնորհաբանները ըստ կամ հասկնալ ու ներկայացնել կը շլուանայ: Իսկ ինք չեղածը գտեղծել կը փորձէ, երբ կ'ենթադրէ թէ Սահակ Կաթողիկոս Բիւզանդիոնէն պէտք է առած ըլլայ իր ձեռնադրութիւնը և կամ նուազագոյն՝ Կաթողիկոսական իրաւասութիւնը, և թէ մանաւանդ Ե. դարու Հայ Եկեղեցւոյ Հայրերը ազգային ինքնապաշտ Եկեղեցիին հետեւ էին, կարուղիկէ եղած ըլլալուն համար, թէ Վարդանանց նախատակները կաթնուղիէ հաւատքին մէջ մեռան:

Լորէնցոն կը մոռնայ թէ Հայ Եկեղեցւոյ ազգայնացումը կը սկսի ոչ թէ Ե. դարուն, այլ Դ. դարէն, որ հոգեւոր տարանջատման ու ներքին պայքարի շրջանն է: Դ. դարուն, Հայը կը զգայ իր աննպաստ կացութեան քաղաքական իրավիճակը, և կը տարուբերի ազգայնականութեան և քրիստոնէական աշխարհաբանութեան ներհակընդդէմ գաղափարներուն միջև, մէկ կողմէն իր դռները բա-

նալով ասորաւ-յունական մշակոյթին առջև, պարտութիւն ազգայնականութեան, և միւս կողմէն յարելով Պարսկաստանի, երեսութեամբ յաղթանակ ազգայնականութեան բայց իրականին մէջ պարտութիւն երկուքին, Ե. դարուն ուրոյն տառեր և մշակոյթ ունենալու իղձը պահանջն է Հայ ցեղի ընդդիմադրութեանը, ինքնատիպ և ինքնաբաւ ըլլալու իր ներքին և անտառիկ փափաքին, բայց մանաւանդ ազգայնացած քրիստոնէութեան յաղթանակին, վտարելու համար ասորաւ-յունական ազդեցութիւնը և թուրք կանգնելու Պարսկաստանի դէմ: Եւ արդէն վերածապաւս արքայի և Սուհակ-Մեարտպի, այսինքն քաղաքական և հոգեւոր իշխանութեան վարչնեւրու համարաշխ նոյն գործին լծուելը, յայտարար նշան է յիշեալ իրողութեան: Եթէ նախորդ դարուն և դարերուն նշանաբանը Հայը քրիստոնէայ դարձնելն էր, Հինգերորդ դարու նշանաբանը դարձեր էր քրիստոնէութիւնը հայացնել:

Եթէ կայր ձևացող մեր Լորէնցոն բարի ըլլայ իր աշխարհը պտըցնելու ազդեցութեամբ տեսնելու վրայ, և դադարի միայն Հայաստանի նայելէն, պիտի նշմարէ թէ քրիստոնէութիւնը միայն մեր աշխարհին մէջ չէ որ հազած է ցեղային յատկութիւններու առանդ: Բոլոր Լատին ցեղերը, գրեթէ առանց բացառութեան, Կարթիկ են, Անկլո-Սաքսոնները՝ Իռլանդիան, իսկ միացեալները՝ Օրքնոս: Ասիկա ներքին բերուած է ժողովուրդներու, որոնք հասարակաց կրօնքներն ու գաղափարականները կ'ըմբռնեն ու կը ծագին համաձայն իրենց ներքին ու արտաքին խառնուածքին ու ձևին: Հետեւաբար ինչպէս կը դարձանայ Լորէնցոն որ հայ ինքնատիպ ժողովուրդը ազգայնացուցած ըլլայ քրիստոնէութիւնը իր եկեղեցիով:

Իսլամանն սխրալին, չըսելու համար եղչեալ քաղաքային կարծիքը Լորէնցոյին այն է, թէ Հայերը ընդունած են Քաղկեդոնի ժողովը մինչև 9. դար: Եւ տակաւին, ցուցնելու համար իր աստուածաբանական հմտութիւնը, չհասկցած բացատրութիւններով լուստարանի կը ջանայ Քաղկեդոնի մուրաբիթները: Հոս այլևս Լորէնցոն ոչ միայն ծիծաղելի՝ այլև զղուելի կը դառնայ, հասկնալ չուզելուն համար Հայ եկեղեցւոյ Քաղկեդոնի նկատմամբ ունեցած դարաւոր կեցուածքն ու պժգանքը:

Քաղկեդոնի դաւանանքը ուղղափառ նկատելու իր համարապատկութիւնները ապացոյցներ են իր դժբախտ ազդեցութեան, աստուածաբանական հարցերու վերաբերեալ, որ Քաղկեդոնի ահաւոր մուրաբիթան մէջ նստած կը ճռուողէ, կարծելով թէ կ'աստուածաբանէ:

Ճիշդ է թէ Հայ եկեղեցին, մանաւանդ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչէն սկսեալ, սերտ յարաբերութիւններ ունէր Քաղկեդոնի կեսորիոյնէս, իբրեւ իր արեւմտեան դրացին: Լուսաւորիչի յաջորդներէն Մեծն Ներսէս, մեղմովի զգացումներով կապուած էր Ս. Բարսեղի և զոյգ Գրիգորներու հետ: Ս. Սահակ, Ե. դարու հայութեան մեծ զարթոնքի ռաւիթրան, կեսորիոյ մէջ ստացած էր իր դաստիարակութիւնը: Եւ դարու մեր կրօնական ու գրական վերածնունդի շրջանին, Եփեսոսի ժողովին (431) դաւանանքը, որուն մէջ Աղեքսանդրեան կեցուածքը յաղթանակեց, տիրական զգուշումը կը դառնար ըզրանդակ եկեղեցիին մէջ: Եկեղեցւոյ Հայերէն Ս. Բարսեղի, Գրիգոր Սքանչելագործի, Գրիգոր Նազիանզացիի, Գրիգոր Նիսացիի, Ոսկերիանի, Եփրեմի, Աթանասի, Կիրիլ Աղեքսանդրացիի, Եւսեբիոս Կեսարացիի, Եպիփանի, Կիրիլ Երուսաղէմացիի, Արիստատէլի, Գրիգոր Գործեր հայերէնի կը թարգմանուէին: Վերայիշեալ գրուածներուն մէջ տիրական էր Աղեքսանդրեան Քրիստոսաբանութիւնը: Հայաստանեայց եկեղեցին առաջին մէկ օրէն ընդունած է Կաթողիկէ եկեղեցին լեցնող Աղեքսանդրեան այս ուղղութիւնը և մնացած հաւատարիմ անոր: Առաջին փաստը մեր այս ձգտումին դասապարտութիւնն էր Թեոդորոս Մոպսուեսացիի, չհղինակը երկաթնակ շարժումին, Յիսուսի անձին նկատմամբ:

Հայ եկեղեցին առաջին օրէն մերժած է Քաղկեդոնի ժողովը և Քրիստոսի աստուածամարդութեան մասին Լեոնեան ճերկու՝ քննարկել ի միւս մանաւանդութեան բանաձևը և հաստատ մնացած է Կիրիլեան «Լի բնութիւն բանին մարմնացելոյս ազ-

դափառ բանաձևերն վրայ: Լեւոնեան բանաձևը իբրև ազդարար նկատող Լորենցոն, կը կարծէ թէ ան նոյն իմաստը աւելի տեսչական բանաձևին հետ, զոր իրենները «Միաթիւն քաղկացեալ յերկուց» կը սիրեն ըսել, մին միւսին իբր յետադարձ ընթերցում նկատելով, կամ Քաղկեդոնականը՝ բացառադպական ձևը Եփեսոսականին:

Սակայն այդ երկու բանաձևերը իրարմէ չոտ հեռի են և նոյն միտքը չեն կրնար պարսկանկել: Քաղկեդոնականը չի կրնար քայքայաբեւոյն ձևը նկատուիլ Եփեսոսականին, երբ ինք նախ բացատրութեան կը կարօտի: Արդարեւ, առանց բացատրութեան այդ բանաձևը լիովին նեատարական է, բացատրուելէ վերջ, կը դառնայ կէս նեատարական:

Մեր Եկեղեցւոյ դառնանք, ինչպէս նոյնի քրիստոնեայ Հարց դառնանք, կը մերժէ երկուսն իրարմէ միմեկին, և հետեւորք «Երկու» բացատրութիւնը շատ շատ իբրեւ մեկնութիւն կարելի է գործածել, բայց ոչ իբրև դառնանքի էական տրամադրութիւն՝ բանաձևի մը մէջ, ուր «Միաթիւն» բառն է որ պէտք է գերակշռէ: Հայ Եկեղեցին կ'ընդունի Աստուածորդին իբրև կոտորեալ Աստուած և կոտորեալ մարդ, իւրաքանչիւրին յառկանիչերը դիրար նմանազանելով:

Քաղկեդոնի բանաձևը, պահելով «Երկու բնութիւն» բացատրութիւնը յետ միաւորութեան, մոնէն նպատաւոր մեկնաբանութեամբ իսկ, երկու բնութեանց տնջառգոյթիւն կը հասկնայ, իւրաքանչիւրը անջատաբէն, ըստ իւր յատկանիչերուն գործող և անջատաբէն ենթակայ:

Ըստ Լեւոնի Տմարին, Քրիստոսի անձին մէջ թէև աստուածային և մարդկային բնութիւնները միացած են, սակայն իւրաքանչիւրը իրեն յատուկ դեր կը կատարէ: Ըստ Քաղկեդոնականներու, չարչարանքը, որ մարմնոյ յատուկ է, մարդն է որ կրճէ, ո'չ Աստուած. այս պատճառաւ կը մեղադրեն հայերս, որ ի դէմս Որդւոյն երգուած Սուրբ Աստուծոյն վրայ «որ խաչեցար» Կ'աւելցնենք: Քաղկեդոնականները տարօրինակ հակասութեան մէջ են ընդունելով Յիսուսի Մօր Աստուածամայր ըլլալը, այսինքն ընդունելով Աստուծոյ ծնած ըլլալը, և մերժելով Անոր չարչարութիւնը, երկուքն ալ մարմնական յատկանիչեր, մարդաւն յատուկ: Քրիստոնէական հիմնական գաղափարի տեսակէտէն իմէ Աստուածամորդը չէ խաչաւորը, մեղաւորը և յորութիւն առնողը, ինչպէս կը բացատրուին Փրկողգործութեան և Յորութեան խորհուրդները, որոնց վրայ կանգնած է Քրիստոնէական կրօնը:

Միծաղելի է ըսել, ինչպէս կ'ըսէ Լորենցոն, թէ Եփեսոսի և Քաղկեդոնի բանաձևերուն տարբերութիւնը ձևական է, և թէ, ինչպէս սոփոր են ըսել, Հայերը չընդունեցին Քաղկեդոնական բանաձևը, որովհետեւ «Երկու բնութիւն» նեատարականաց բանաձևին հետ չիմթութիւն առաջ կը բերէր և Հայաստանի մէջն ու դուրսը նեատարականները զօրաւոր ըլլալուն հոմար, Հայերը ատիպաւոր էին «Մի բնութեան» բանաձևը պահել:

Լորենցոն գիտէ պատճառներէն թէ նեատարականները Քաղկեդոնի սահմանում իբրև պաշապանութիւն կը նկատէին իրենց ճշմարտութիւնը: Նեատարի նման, որ իր «Պաղատ» գրքին մէջ, «Վաճառք Հերակլիտեսի», վեճի Պաղատ կը նկատէր ջառագով իր դառնանքին, և ուրախ էր յայտարարելով թէ «Իմ ամենամեծ փափաքս է որ Աստուած փառաւորութի յերկնոս և յերկրի, իսկ նեատարը՝ թող նդովալ մնայ: Նեատարի մաքին մէջ իր վարդապետութիւնը կը յաղթանակէր և փառքի կ'որոշանայր, շնորհիւ Լեւոն Պապին և իր նեատարական անուակէտը պաշապանող Տմարին: Այս պատմական փաստին դէմ Լորենցոն ի՞նչ ձևով պիտի ուզէ պարտիւլ, իր ճշման աստուածաբանութեամբ, Լեւոն Պապի աղաղակող նեատարականութիւնը:

Եթէ երկու բանաձևերու միջև տարբերութիւնը լոկ ձևական ըլլար, մեր նախնիք մինչև մահ չէին հակառակորդ Քաղկեդոնականներուն, կրնայ լոյստանելի հալածանքներ Յայնրու կողմէ, մանաւանդ Յուստինիոսի շրջանին (565-600), երբ Բիւզանդիոսի ենթակայ մասը Հայ ժողովուրդին նահաւոր կերպով հալածանքի են:

թարկուեցաւ, սակայն արդիւնքը մնաց նոյն: Հայ եկեղեցին հաւատարիմ մնաց եփե-
սոսի և Ս. Կիւրեղ Աղեքսանդրացիի դաւանական բանաձևին և հասկացողութեան, և
մերժեց ընդունիլ Քաղկեդոնը:

Մեր լուսամբա նախնիք խիստ լաւ հասկացած էին էսկան տարբերութիւնը այդ
զոյգ բանաձևերով ներկայացուած դաւանական ըմբռնումներուն: Մեր եկեղեցին չէ
ընդունած Քաղկեդոնի դաւանանքը, որովհետեւ զայն ուղղափառ չէ գտած, ուր մա-
նաւանդ տառնդպանութեան արտայայտութիւն, նման Դիոսկորոսի, կը դատաւարաբաւէր,
և Թէոդորտի նման բանադրուած յայտնի նեստորականներ կը յաղթանակէին:

Մանդակունին (478-490) նոյովից Քաղկեդոնը և Լեւոնի Տոմարը, և ասիկա
Ջենսնի Հիւստիոսէն վերջ (483): Իսկ ժողովական առաջին մերժումը Քաղկեդոնի
դաւանանքին տեղի ունեցաւ 506ին, Բարբէն կաթողիկոսի օրով. այս շրջանին էր
որ միաբնակութեան մեծ տխուսան Տիմոթէոս կուզի գրուածները հայերէնի թարգ-
մանուեցան և ծառայեցին իբրեւ տեսակ մը դասագիրք, պաշտպանելու ուղղափառ
միաբնակութիւնը ընդդէմ Քաղկեդոնի չարափառ երկամբնակութեան:

Նիկիոյ Հայրերը և անոնց հետ Սուրբն Կիրիզ, կ'ըմբռնէին զԱստուած իբրեւ
Թանձրացեալ գոյութիւն մը, և Թանձրացեալ գոյութիւն մը միայն մէկ բնութիւն
կրնայ ունենալ: Որովհետեւ բնութիւնը ուրիշ բան չէ, բայց կազմակերպուած ամ-
բողջութիւն մը Թանձրացեալ գոյութեան յատկութիւններու, ինչպէս կ'ըմբռնէր
Գրիգոր Նազիանզացին: Հետեւաբար սրեւէ կարգի երկուսութիւն Որդիի Թանձրացեալ
գոյութեան մէջ, առաջ պիտի բերէր կա՛մ անկտրելի խառնուրդ մը և կա՛մ աղե-
տալի յարակցութիւն մը, որ սնչուեթեան պիտի վերածէր Փրկագործութիւնը:

Քաղկեդոնականները կ'ըսէին թէ Քրիստոսի մարդկային բնութիւնը իր մէջ
ունէր մարդկային գոյացութիւն և աստուածային բնութիւն՝ աստուածային գոյա-
ցութիւն. այս էր անմասնը Քաղկեդոնի դաւանութեան: Եթէ գոյացութիւն ըսածը
ստույգ ըմբռնումն է, այն ատեն աշխարհի բոլոր անականները պիտի չկրնային Քրիս-
տոսի երկու գոյացութիւնները մէկի վերածել, ինչ որ կը շեշտէին Միաբնակները
ընդդէմ երկամբնակներուն: Իսկ իթէ երկամբնակներու ըսածին համաձայն Քրիստոսի
մարդկային յատկութիւնները ընծայելի էին միայն Քրիստոսի մարդկային բազակ-
ցութեան և աստուածային յատկութիւնները՝ աստուածայինին, այն ատեն աստուածոյն
ու մեռնողը ո՞վ էր:

Երկամբնակներու հասկացողութեան մէջ իրական կապ մը գոյութիւն չունի
Աստուծոյ և մարդուն միջեւ, եղածը զուտ բարոյական է: Սակայն բարոյական բա-
զակցութիւն մը էական և իրական չի կրնար նկատուիլ:

Քրիստոս մի է, և բոլոր իր ստորոգելիները կը ստորոգեն իր լինելութիւնը:
Տիմոթէոս կուզ իրաւունք ունէր ծաղրելու Communicatio idiomatum-ը իբրեւ բան
մը չըսող բացատրութիւն, որովհետեւ այդ միջոցով կարելի չէ հպիլ իրականութեան:

Միաբնակները իրաւունք ունին երբ կը պնդեն թէ, երկամբնակները ընդունե-
լով Քրիստոսի մէջ երկու բնութիւն, Սուրբ երրորդութեան մէջ կը ներմուծէին
երկրորդ բնութիւն մը, երրորդութիւնը վերածելով չարբորդութեան, որովհետեւ
Համբարձումէն վերջ Քրիստոս չգաղղեցաւ ըլլալէ ա՛յն ինչ որ էր Մարդեղութեան
միջոցին, և կը մնայ նոյն, ինչպէս երէկ՝ այնպէս ալ այսօր և յաւիտեան:

Միաբնակները իրաւունք ունէին երբ կ'ըսէին թէ Քրիստոսի մէջ երկու բնու-
թիւններ չկան, ոչ ալ Քրիստոս բաղկացած է երկու բնութիւններէ, այլ մի՛ բնու-
թիւն: Կարելի է տարբերութիւն դնել աստուածային և մարդկային բնութիւններու
միջեւ, որովհետեւ Աստուած և մարդ տարբեր գոյացութիւններ են, բայց ոչ Քրիս-
տոսի մէջ որ մի՛ է բնութեամբ:

ԽՄԲ.

(Մնացեալը յաջորդիւ՝ 3)

ԲԱՆՈՒՄ ԱՄ ԲԱՆԻ ՆՈՒԱԿԱՌՅՅՑ ՎԱՐՃԱՐԱՆԻՆ

Անցնող տարուան Յուլիսի 2ին, երբ Ն. Վ. Յորդանանի Վարչապետը հիմնարկէր քարը դրաւ Ամմանի վարժարանին. քաղցր խոստում մը եւ գեղեցիկ երազ մըն էր դպրոցը: Այդ առիթով արտասանած իր խօսքին մէջ, Ամինապաաիւ Պատրիարք Արքայանը րասած էր. «Անցած է այնու ժամանակը վսեմ խօսքերու եւ, ինչո՞ւ չըսենք, մեծ սուտերու: Ժամանակն է աշխատանքի եւ շինարարութեան, ժամանակն է յառաջդիմութեան եւ յաջողութեան»:

Եւ ահաւասիկ, տարի մը ետք, վիհօրէն կանգնած Ամմանի գեղեցիկ բլուրներէն՝ էշրէֆիէի բարձունքին, մեր նոր դպրոցը հպարտութեամբ կը նայի իր փէշերուն փռուած մայրաքաղաքին:

Պատուաւեր այս իրագործումը կարելի եղաւ շնորհիւ երեք մեծ հաստատութիւններու գործակցութեան. Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանը, Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը եւ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւնը:

Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւնը, 15,000 տոլարի նուիրատուութեամբ, իր երջանկայիշատակ բարերարին անմահ անունը քանդակեց Մանկապարտէզի ճակատին վրայ.

Շնորհիւ Զ. Բ. Ը. Միութեան Կեդրոնական Վարչութեան եւ անոր ազնուասիրտ Նախագահ Տիար Ալեքս Մանուկեանի միջամտութեան, ազնուագգի բարերար Վահրամ Իւզպաշեան իր անունով կնքեց Նախակրթարանի բաժինը:

Իսկ գործին հիմն ու աւարտը պէտք է արձանագրել իրրեւ երուսաղէմի Սուրբ-լական Սթոքի անխնոջ Աթոռակալին անձնական փափաքն ու իրագործումը: Ինչպէս գրած է ինք անցեալ տարի, Նորին Ամինապատուութիւնը իր պատրիարքական գործունէութիւնը ուզեց սկսիլ տալով Ամմանի հայութեան դպրոցական արժանավայել յարկ մը: Հակառակ Սթոքի նիւթական անձուկ վիճակին, ան յվարանեցաւ զոհելու 5,000 Տիւնար եւ գնելու գեղեցիկ եւ ընդարձակ հողամաս մը Ամմանի հայաշատ շրջանին մէջ, էշրէֆիէ կոչուած բլուրի լանջքին, օդասուն եւ գեղահայեաց բարձունքի մը վրայ:

Նոյնպէս Պատրիարք Արքայան Հօր նուէրը եղաւ դպրոցին, ոչ միայն իր յարատեւ ուշադրութիւնը շինութեան ամբողջ ընթացքին, այլեւ Նախակրթարանի արդիական կահաւորումը գեղեցիկ եւ յստորակ նստարաններով: Պատրիարք Արքայանը գրեթէ ամէն շաբաթ գնաց Ամման եւ անձամբ հետեւեցաւ շինութեան գործի յառաջացումին, կարելի է ըսել քար առ քար, յարկ առ յարկ, իրեն հետ տանելով երբեմն Երուսաղէմ այցելող ուխտաւոր ազգայիններ, գաղթաշխարհի զանազան երկիրներէն եկած:

Տարուան մը հոգածութենէ ետք, դպրոցական տարեշրջանի բացումին, պատրաստ էր շինութիւնը եւ կահ-կարասին:

Սեպտեմբերի 23ի Կիրակիին կատարուեցաւ պաշտօնական բացումը

Զ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՎԱՆՐԱՄ ԻՌԱՊԱՇԵԱՆ ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆԻՆ
ԵՒ

ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶԻՆ:

Ընդառաջելով Պատրիարք Արքայանի հրաւերին, Ն. Վ. Վարչապետը դրկած էր փոխ-Վարչապետ եւ Կրթական Նախարար Շէյխ Իպրահիմ Գաթթանը, որպէսզի, յանուն Վարչապետին, կատարէ պաշտօնական բացումը:

Խանդավառ ժողովուրդ մը եւ դպրոցական աշակերտները շրջապատած էին Պատրիարք Արքայանը, երբ, ժամը 11ին, Վարժարան հասաւ Ն. Վ. Շէյխ Իպրահիմ Գաթթանը, շրջապատուած Ամմանի Ոստիկանապետով եւ Կրթական Նախարարութեան Ընդհանուր Տնօրէնով: Մափահարութեանց եւ ուրախ միջնորդութիւն մը մէջ, Ն. Վսեմութիւնը կարեց դուռին դուռն ժապաւէնը եւ բարձրացաւ հիւրասենեակ, ուր պատուասիրուեցաւ օշարակով եւ սուրճով: Ապա խօսք առաւ Պատրիարք Արքայանը եւ ըսաւ.

«Ձերդ Վսեմութիւն,

«Կ'ողջունենք Ձեզ սրտագին ողջոյնով մեր նոր դպրոցի շէնքէն ներս եւ, այս առթիւ, կը յայտնենք մեր շնորհակալութիւնն ու ուրախութիւնը: Կը բանանք այս դպրոցը յանուն Աստուծոյ, մեր հայրենիքին եւ Քաղաւորին:

Փապաւեցը ... Ն. Վ. Շէյխ Ի. Գաբբան, Կրօական Նախարար, կը բանայ
նոր դպրոցը:

«Հռչմական մայրաքաղաքի գեղեցիկ այս բարձունքին վրայ կանգնած այս դրպրոցը անմահ կոթող մը պիտի ըլլայ ըսելու համար գալիք սերունդներուն թէ որքան ապահով եւ ազատ կը գգանք մինք զմեզ այստեղ, թէ, հետզհետէ աճող հայութիւնը

որքան լուսաւոր կը տեսնէ մեր բարգաւաճ ներկայէն նեոտուող ապագան, շնորհիւ բարձր հովանիին, անխնոյ հոգածութեանը եւ արդարակորով կեցուածքին մեր սիրեցեալ Թագաւորին՝ Ն. Վեհափառութիւն Հիւսէյն Իպն Քալալի:

«Տուն մը չէ՛ այս, ուր մեր աշակերտներուն պիտի ջամբուի գիտութիւն եւ ուսում միայն: Մենք պիտի չխնայենք որեւէ զոհողութիւն որպէսզի փարոս մը ըլլայ այս դպրոցը քաղաքացիական բարձր գիտակցութեան, ուր անցնող սերունդները ոչ միայն լուսաւորուին գիտութեան յոյսով, այլ զինուորագրուին հայրենասիրական խանդավառ գաղափարներուն եւ տեսիլքներուն, որոնց ոչ միայն մեծ առաջնորդը եւ ղեկավարը, այլեւ բանաձեւողը եղաւ մեր մեծարեալ Թագաւորը, երբ կոչեց. «Շինենք այս երկիրը եւ ծառայենք այս ազգին»:

«Ուրախ ենք այս առթիւ ողջունելու մեր մէջ մեր մեծ բարեկամը եւ հայութեան

Վերական Նախարար, Ընդհանուր Տնօրէնը եւ Ոստիկանապետը կը փորձեն նոր նստարանները:

վաղեմի հայրը, Ծերակոյտի Վսեմափայլ Նախագահ Սայիտ Փաշա էլ-Մուֆթին, որ ուզեց պատուել մեզ եւ բաժնել մեր ուրախութիւնը:

«Զերդ Վսեմութեան, մեր բարեկամին եւ բոլոր ներկաներուն մենք կ'ըսենք եւ կը խոստանանք որ դպրոցի այս շէնքը առաջին իրագործումն է մեծ իրագործումներու շարքին, որոնք իրարու պիտի հետեւին այստեղ եւ պիտի ըլլան հայութեան նպաստը մեր գեղեցիկ մայրաքաղաքի պայծառութեան մեծ գործին:

«Աստուած կանգուն պահէ մեր հայրենիքը:

«Կեցցէ՛ մեր սիրեցեալ Թագաւորը»:

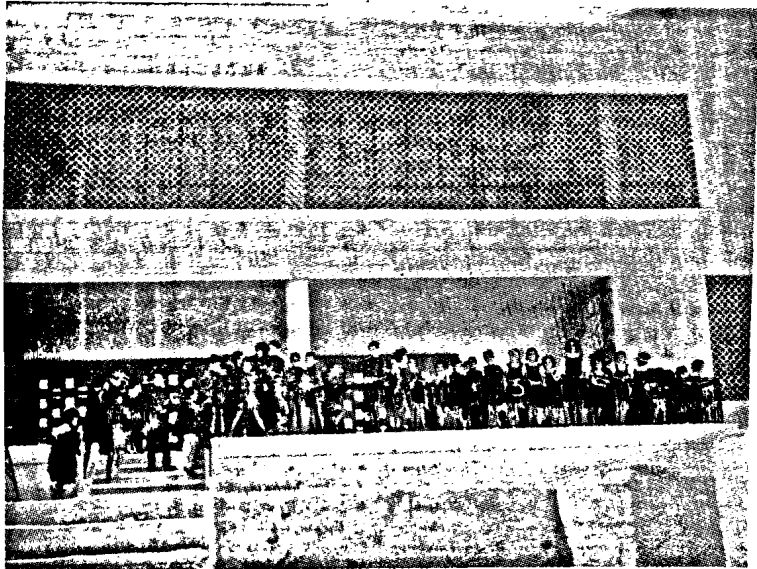
Ապա, նոյն խօսքը արաբերէնի թարգմանեց Հոգշ. Տ. Շահէ Վրդ.:

Ի պատասխան Պատրիարք Հոր արտայայտութեան, Նորին Վսեմութիւնը յայտնեց իր խորին շնորհակալութիւնը եւ գոհունակութիւնը տեսնելու թէ որքան ճաշակով և խնամքով կառուցուած է այն դպրոցը «ուր, ըսաւ ան, վստահ ենք թէ պիտի տիրէ ոչ միայն հայրենասիրութեան, այլեւ հաւատքի եւ կրօնական բարձր գիտակցութեան

մթնոլորտ մը, որ, ներկայ նիթապաշտ աշխարհի ճախճախուտին մէջ, կը մնայ փրկութեան մեծ յոյսը»:

Ապա, Պատրիարք Իրրազմանը՝ արշտունական հիւրերը առաջնորդեց դասարաններէն ներս, ուր անոնք ուզեցին փորձել ինքնուրուի նստարանները: Կրթական Նախարարը, Ծերակոյտի Նախագահ Սայիտ Փաշան, Պատկանապետը եւ Կրթական Նախարարութեան Տնօրէնը բոլորն ալ նստեցան աշակերտական գրասեղաններուն առջեւ եւ, փոյ ձեւէ ետք զանոնք, վստահեցուցին Պատրիարք Իրրազմանին թէ Ամմանի դպրոցներուն մէջ գործածուած ամենէն խնամուած, զեղեցիկ եւ ճաշակով շինուած նստարաններն են:

Պատուարժան հիւրերը այցելեցին նաեւ աշակերտներու ձեռագործներու ցուցադրութեան սենեակը, տեսան խանդավառ երիտասարդութեան հայկական տարազով հայկական պարերը եւ մեկնեցան, յայտնելով իրենց գոհունակութիւնը:

Առակերտներու ուսխոսքիւնը դպրոցի բակին մէջ:

Խնճոյքն ու պազարը շարունակուեցան ամբողջ օրը, մինչեւ ուշ գիշեր, ժողովրդային աննախընթաց եռուզեոի մը մէջ, հայկական պարերու եւ երգերու բացառիկ մթնոլորտի մը մէջ, ուր աւախութիւնը անզսպելիօրէն կը պոռթկար հոգիներուն եւ դէմքերուն վրայ:

Սեպտեմբեր 23ը պիտի մնայ անջնջելի յիշատակ մը Ամմանի հայ ժողովուրդի սրտին մէջ, իսկ Ամմանի մեր դպրոցականներու մատաղ հոգիները միշտ երախտագիտութեամբ պիտի կարդան իրենց դպրոցին անունը

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՉԱՀԱՄ ԻԻԶՊԱՇԵԱՆ ՆԱԽԱԿԹԱՐԱՆ
ԳԱԼԱՌՈՍ ԿԻԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶ

եւ իրենց մարուր հոգիներէն պիտի թարծրանայ աստուածահաճոյ աղօթքը՝ որ ծաղկի եւ առաւել պայծառանայ Ս. Յակոբեակնց Առաքելական Սթոռը:

Շ.

Ս. ՅՆԿՈՒՅԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՏԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Եր. 6 Հոկտ. — Տոն Խաչի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Նշան վերնամասերն մէջ: Ժամադարն էր Հոգը. Տ. Դաւիթ վրդ. Սահակեան:

● Կիր. 7 Հոկտ. — Բարեկեցում վարապալ Ս. Խաչի պանոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գարուծիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Ժամադարն էր Հոգը. Տ. Յովսէփ վրդ. Մամուր:

● Ուր. 12 Հոկտ. — Նախատօնակը պաշտօնեցաւ, բայտ սովորութեան, Ղպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Նորայր ընտան:

● Եր. 13 Հոկտ. — Ո. Գեորգ պաշտօնակը: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ղպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Ժամադարն էր Հոգը. Տ. Գովորտաւ Արղ. Պատուէրեան: Ս. Պատարագէն ետք Միաբանութիւնը հիւրասիրուեցաւ նոյն վանքի Հոգը. Տեաչէն: Երթ ու դարձի թափօրներուն նախադասեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպսո:

— Կէսօրէ ետք, Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպսոփ գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը Վրաշափառումով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Պատանառեղոյն եւ Ս. Գեորգյանի ախտերէն ետք թափօրը, անցնելով Տաճարի հարաւային թէկէն, իջաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին, ուր պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու վարագոյ թաչի նախատօնակը՝ նախադասութեամբ Գերշ. Լուսաբարապետ Ս. Հօր: Ապա կատարուեցաւ Տօրինական Ս. Տեղեաց այցելութեան հանգիստաւր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգը. Տ. Յովսէփ վրդ. Մամուր:

● Կիր. 14 Հոկտ. — Տոն վարապալ Ս. Խաչին: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Գարուծիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Ապա, Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպս. մատոց օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ: Նշարը մերէն առաջ կատարուեցաւ Հայրապետական Մայթանք՝ Ն. Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վաղգէն Ա. Ամենայն Հայոց Գաթղիկոսի օծման 7րդ տարեդարձին առթիւ, Նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Սուրեն Արքեպսոփ:

● Եր. 20 Հոկտ. — 72 տեակերանց Քրիստոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ներքին գաւիթը՝ Ս. Գեորգայ սեղանին վրայ: Պատարագէց Հոգը. Տ. Դաւիթ վրդ. Սահակեան:

● Կիր. 21 Հոկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամադարն էր Հոգը. Տ. Գեղամ Արղ. Զաքարեան:

● Ուր. 26 Հոկտ. — Թարգմանչաց հանդիսաւոր նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախադասեց Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպսո:

● Եր. 27 Հոկտ. — Ս. Թարգմանչաց վարդապետն: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագէց Հոգը. Տ. Յակոբ վրդ. Վարդանեան: Օրուան տօնին շուրջ քարոզեց Գերշ. Տ. Նորայր Եպսո: Ապա, բոտ սովորութեան, կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն՝ հանգուեցաւ աղփային մեծանուն բարերար Դաւուտ Գիւլպէնկեանի եւ իր զերգորտանի նշան շնորհալուեալ հոգիներուն համար, նախադասութեամբ Լորդպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպսո:

● Կիր. 28 Հոկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գարուծիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Ժամադարն էր Հոգը. Տ. Յովսէփ վրդ. Մամուր:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

● Եր. 20 Հոկտ. — Ամեն. Ս. Պատարագը Հայրը, ընկերակցութեամբ Աւագ Թարգման Հոգը. Տ. Դաւիթ վրդ. Կառավարչատան մէջ այցելեց Վ. Վ. Հիւսէյն Թագաւորին:

● Դշ. 24 Հոկտ. — Աւագ Թարգման Հոգը. Տ. Դաւիթ վրդ. եւ Հոգը. Տ. Գեղամ Արղ. ներկայ եղան Ռամալլայի մէջ UNRWA-ի նոր արհեստանոցի բացման հանդիսութեան:

ՆՈՒԱՔԱՆԱՆ ԳԻՍ

7 Հոկտ. Գիրակի գիշեր ժամը 9ին, ժառնգ վարժարանի հանդիսաւորանին մէջ տեղի ունեցաւ հանրածանօթ Քէմանիստ Ռուբէն Նուագահանգէտը, հովանաւորութեամբ Ս. Բաղաթի Կառավարիչ Վ. Անուար Նուսէյպի, որ որոշեց ժամանակ մուտք գործեց սրահ, ներկայ խուռն բազմութեան ծափերուն ընդմէջէն: Ներկայ էին նաեւ Գերշ. Սրբապետներ եւ Հոգը. Միաբան Հայրեր:

Արքայական Քայլերգէն եւ Աւագ Թարգման Հոգը. Տ. Դաւիթ վրդ. արարեցին բացման խօսքէն ետք, բեմ եկաւ Հնորնալի Քէմանիստ, եւ մօտ երկու ժամեր իր վայելիլ արուեստին մագութեամբ վայելքի պահեր պարգեւեց ներկաներուն: Տաղանաւոր Քէմանիստին զաշնակալ վրայ ճնշկերակցէր յայտնի զաշնակահար Օկոսթին Լաման: Յայտագրի վրայ կային հայ ժողովրդական ու աշուղական, ինչպէս նաեւ օտար երգեր: Գրաւիչ էին մանաւանդ հովանաւորական մեղեդիներն ու Քէմանիստին իսկ ստեղծագործութիւնը եղով ռուսեր Երուսաղէմէնը, որոնք նուագուեցան աշնան հարստօրեան եւ մեծ ապրումով: Իսկ յայտագրի վերջաւորութեան նուագուած Ն. Բ. Գահաժառանգ իշխան Ապարալլայի ձօնուած կրգը-գերգարանցեց միւսները ու որոշանդամ ծափաբարձութիւններ խնջ ներկաներէն, եւ անոնց փափաքէն վրայ կրկնուեցաւ:

Հանգեցը փակուեցաւ գիշերուան ժամը 11ին:

Նկարիչ Աւօ կը նուիրէ իր Յիշատիկական Ալպոմի Ա. Տարուայ 3-6 և Գ. Տ. Գարակէօսեան Սահուց Միութիւնը (Պոլիս) կը նուիրէ: — [1-8 և 10 թ
ա) Անճառին Աղջիկը — Կրիմ Եղբայրներ: Իսթանպուլ, 1961, էջ 17:
բ) Պամպի — Իսթանպուլ, 1961, էջ 15: [պետհրատ, 1962, է
Ներկերի Ժողովածու (Հատոր Ա.) — Գր. Զոհրապ: Նուէր Ա. Օ. Ք. Ս. էն: Երևան
Ներկերի Ժողովածու (Հատոր Բ.) — Գրիգոր Զոհրապ: Նուէր Մինաս Հիւսեանէ: Ե
Հայպետհրատ, 1962, էջ 514: [րան, 1962, է
Աւետարանի Շուկոյ — Արտակ Արքեպս. Մանուկեան: Նուէր Մ. Ղարաբէկեանէ:
Թոնգրակեցիներ — Վահագն Դաւթեան: Նուէր ըստ վերնոյն: Թէհրան, 1962, էջ
Հայոց Եկեղեցական Եղանակները — Վ. Ռոջայան: Նուէր ըստ վերնոյն: Թէհրան,
Սրի Զայներ — Արա Քընահեան: Իսթանպուլ, 1962, էջ 32: [
Կանաչ Աչկեր (Երեք Թանկօ) — Արա Քընահեան: էջ 7:
Առոս Պատմագրեանի 40ամեայ Յոբելեան, Երաժշտական-Կրթական Գործունէութեան
Խմբագրեց Պէպօ Սիմոնեան (Նուիրատու): Պէյրութ, 1962, էջ 148:
Ովասիս (Արձակ և Ոտանաւոր) — Ռուբէն Որբերեան: Նուէր Յ. Որբերեանէ: Փ
Մանուէլ Վրդ. Բոլատեան կը նուիրէ իր Հեղինակութիւններէն: — [1920, է.
ա) Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ — Պէյրութ, 1957, էջ 70:
բ) Պատրաստութիւն Առաջին Ս. Հաղորդութեան — Թէհրան, 1960, էջ 32:
գ) Լուս Խոստովանելու Համար — Թէհրան, 1960, էջ 31:
դ) Իմ Քրիստոնէականը — Թէհրան, 1960, էջ 31:
MISSAL — J. B. Apcar. Vienna, 1957, pp. 168. Նուէր ըստ նախորդներուն:
(Շարունակելի)

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ Ս. ԱԹՈՒՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

ԵԱՏ

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Հ. Ս. ԿՈԳԵԱՆԻ

“ՀԱՅՈՑ ԵԿԵԼԵՑԻՆ”

ԳՈՐԾԻՆ ԱՌԻՅՈՎ)

ՍԵՐ ԷՏՈՒՆՑ ՌԱՍԹԵՔԵՐ

Անդամ Արքայական Ընկերութեան

ՄԻՋԱՅԸ

ԵԻ

ՈՒԻՆ

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՏԻԵՋԵՐՔԻ ՄԱՍԻՆ
ՓԱՏՏԵՐ ԱՍՏՈՒԾՈՑ ԳՈՅՈՒԹԵԱՆ

ԵԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՇԱՀԷ ՎՐԴ. ԱՃԷՄԵԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐՐՈՑ ԾԱԿՈՐԵԱՆՑ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ — 1961